№ 207 ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 11 **1905** ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 11 № 207

ԵՐԵՍՈՒՆԵՐԵՔԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի. կէս տարվանը 6 րուբ. Առանձին համարները 5 կոպէկ. Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատան մէջ. Մեր հասցէն. Тифлисъ, редакція «Мшакъ». Adr. Tiflis, Rédaction «Mschak». Տելեֆօն № 253.

ՄՇԱԿ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի և տօն օրերից). Յօդուածները ընդունվում է ամեն լեզուով. Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 10 կոպէկ. Տելեֆօն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Սօֆիա, Բալլու, Մարթա, Եօվանէ, Արշակ, Գրիգոր Ցակովբեանցները, Նատալիա Ապրեսեանցը, Դարօ Մաթէոսեանցը և Մկրտիչ Մաթէոսեանցը խորին վշտով յայտնում են իրանց ազգականներին և ծանօթներին, առաջինը իր Թանգագին ամուսնու, երկրորդը և երրորդը իրանց սիրելի որդու, չորրորդը իր եղբօր որդու, հինգերորդները իրանց անմոռանալի եղբօր, իսկ վերջինը իր աներ տղայի՝

ՄՈՎՍԷՍ ԲԱԼԼՈՒԵԱՆ ՑԱԿՈՎԲԵԱՆՑԻ

վաղաժամ մահը, որ տեղի ունեցաւ Թիֆլիսում հոկտեմբերի 7-ին, երեկոյեան, իր բնակարանում: Ամբիծքը հոկտեմբերի 11-ին, երէքշաբթի, ժամը 6-ին երեկոյեան, սեփական տանը, Ալէքսէեվսկի տուպիկ №5. Յուղարկաւորութիւնը տեղի կունենայ ամսիս 13-ին Շուլաւէրում, ժամը 10-ին իր տնից դէպի ս. Աստուածածին եկեղեցին: Թաղումը տեղական գերեզմանատանը: 1—1

Նունէ և Պետրոս Ցակովբեանցները Ցակովբեանցները խորին վշտով յայտնում են իրանց ազգականներին և ծանօթներին, առաջինը իր տագեր, իսկ երկրորդը իր Թանգագին եղբօր

ՄՈՎՍԷՍ ԲԱԼԼՈՒԵԱՆ ՑԱԿՈՎԲԵԱՆՑԻ

վաղաժամ մահը, որ տեղի ունեցաւ Թիֆլիսում հոկտեմբերի 7-ին երեկոյեան իր բնակարանում: Ամբիծքը այսօր, հոկտեմբերի 11-ին, երեկոյեան ժամը 6-ին սեփական տանը (Ալէքսէեվսկի տուպիկ № 5): Յուղարկաւորութիւնը տեղի կունենայ ամսիս 13-ին, Շուլաւէրում, ժամը 10-ին իր տնից դէպի ս. Աստուածածին եկեղեցին: Թաղումը տեղական գերեզմանատանը: 1—1

Աւետիք, Կատարինէ, Հայկանուշ, Վարդան, Մակար, Գրիգոր Թառայեանցները և Եղիսաբեթ Միրզոյեանցը ցաւօք սրտի յայտնում են իրանց ազգականներին և ծանօթներին առաջինները իրանց սիրելի որդու, երրորդը իր Թանգագին եղբօր, չորրորդ, հինգերորդ և վեցերորդը իրանց եղբօր որդու և եօթներորդն իր սիրելի Թոռան՝

ՀԱՅԿ ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ ԹԱՌԱՅԵԱՆՑԻ

վաղաժամ մահը, որ տեղի ունեցաւ ուրբաթ, հոկտեմբերի 7-ին, առաւօտեան ժամի 3-ին: Ամբիծքը լինելու է երկուշաբթի, հոկտեմբերի 10-ին, երեկոյեան ժամի 6-ին, իսկ յուղարկաւորութիւնը երեքշաբթի, ամսիս 11-ին, առաւօտեան ժամի 10-ին, իր սեփական տնից Կրասնօգօրսկայա փողոց № 56 դէպի Կուկիայի Աստուածածին եկեղեցին, Թաղումը Խօջիվանքի գերեզմանատանը: 2—2

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Վերջացաւ. Վերջին տեղեկութիւններ. Տեղեկութիւններ գաւառից:—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Հաւատամք. Զանգեզուրի կեանքից. Դրութիւնը Ջիւանշիրի գաւառում. Թատրոն և երաժշտութիւն. Անտէր համայնք. Նամակ Հին-Նախիջևանից. Նամակ Կաղզուանից. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Նամակ Պարսկաստանից. Արտաքին լուրեր.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

Վ Ե Ր Ջ Ա Ց Ա Ւ

Ռուս-ճապօնական պատերազմը դարձաւ պատմութեան սեփականութիւն:

Երկու պատերազմող պետութիւններ որոշեցին այն սահմանները, որոնցով պէտք է բաժանվեն ազդեցութիւնների շրջանները:

Հաշտութեան պայմանները թէև ձևակերպված և խմբագրված էին դեռ օգոստոսի 23-ին, սակայն նրանք պէտք է վաւերացվէին երկու պետութիւնների վեհապետների ձեռքով: Այդ վաւերացումը ռուսաց Կայսրի կողմից կատարվեց հոկտեմբերի 1-ին և յայտարարվեց յատուկ մանիֆեստով, տրված հոկտեմբերի 7-ին:

Պատերազմը դժբախտ պատերազմ էր թէ այն պատճառով, որ նա վերջացաւ չափազանց մեծ կորուստներով և թէ նրանով, որ նա չէր վայելում համակրութիւն ռուս հասարակութեան կողմից: Վարել մի պատերազմ, որի համար արված ծախքերը և զոհերը համարվում են աննպատակ, անկարելի էր երկար ժամանակ, ուստի և կառավարութիւնը որոշեց այլ ևս չը շարունակել նրան, խուսափելով նոր զոհերից և նոր ծախքերից, որոնք կը պահանջվէին աւելի ևս մեծ քանակութեամբ, քան եղան պատերազմի առաջին շրջանում:

Հեռաւոր Արևելքում Ռուսաստանը ունէր զուցէ պետական մի քանի շահեր, բայց այդ շահերը այնքան կարևոր, էական և կենտրօնական բնաւորութիւն չունէին, որ նրանց համար մայր երկիրը տար չափազանց մեծ զոհեր և ենթարկէր ամբողջ պետութիւնը ահագին զրկանքների:

Երբ որ մի պետութիւն վարում է այնպիսի պատերազմ, ուր շօշափված են բուն ժողովրդական, ազգային ընդարձակ պետական շահեր, այն ժամանակ ազգաբնակութիւնը իր բոլոր մտաւոր, բարոյական և ֆիզիքական ոյժերով նետվում է պատերազմի դաշտը և եթէ նա նոյն իսկ յաղթվում է և յետ է քաշվում, ունի մի մխիթարութիւն, որ ազգը վերցրել է իր վրա զոհեր և կորուստներ ստիպված անհրաժեշտութիւնից և խելացի պահանջներից:

Իսկ յաճախ այդպիսի պատերազմները լինում են յաղթական, որովհետև ամբողջ ազգի ոգևորված մասնակցութիւնը ծնում է հերոսների և քաջամարտիկների անվերջ շարքեր և գործում է հաւաքական խելքը որոնելու միջոցներ ինքնապաշտպանութեան կամ արդար դատի յաւերժացման համար:

Ռուս-ճապօնական պատերազմը կունենայ անշուշտ ուսանելի կողմեր հասարակութեան համար: Նա ցոյց տուեց բազմաթիւ թերութիւններ և պակասութիւններ այն վարչական գործավարութեան մէջ, որ տիրում էր պետութեան մէջ և որի ծանր արձագանքները այնպիսի աղէտներ առաջացրին պատերազմի դաշտում. Նա ցոյց տուեց մի և նոյն ժամանակ և այն, որ պիտի զգոյշ լինել նուաճողական քաղաքականութեան այն արտայայտութիւններից, որոնք շատ ազգերի հասցրել են ծայրայեղ թշուառութեան, եթէ մանաւանդ նրանք չեն կարողացել ժամանակին սթափվել և զգաստանալ:

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ջիւանշիրի գաւառի Առաջաձոր կամ Դովշանլու գիւղից մենք ստացանք հետևեալ հաղորդագրութիւնը, գրված ներկայ հոկտեմբերի 4-ից:

Առաջաձորից մօտաւորապէս 20 վերստ հեռաւորութեան վրա գտնվում է հայաբնակ «Ղազանչի» գիւղը յիսուն տնից բաղկացած: Ներկայ հոկտեմբերի 3-ին, օրը ցերեկով, Ալըմամատու, Թախլու, Սըրխավենդի, Շըխավենդի և ուրիշ Թուրքերը յարձակվում են իրանց հարևան Ղազանչի հայաբնակ գիւղի բնակիչների վրա և սկսում հրացանաձգութիւնը այդ գիւղացիներին բնաջինջ անելու և գիւղը Թալանելու նպատակով, բայց ղազանչեցիք տեսնելով, որ չեն կարողանալու դիմադրել անթիւ Թուրքերից կազմված խումբին, փախչում են գիւղից մօտ գտնվող անտառը՝ պատսպարվելու: Երբ Թուրքերը գիւղը Թալանելուց (մինչև անգամ ցորենի հորերը դատարկելուց յետոյ) և կրակելուց յետոյ հեռանում են, այն ժամանակ քաղցած ու լեղապատառ ղազանչիները, երեխաները գիրկներն առած ու մէջքները կապած, զրկված տնից, տեղից ու տաւարից (նախիրը ևս բոլորովին քշում են Թուրքերը), ոտով փախչում են Առաջաձոր ու Գիւլեաթաղ գիւղօրայքը, որտեղ այժմս մեծ օգնութեան են սպասում:

Ինչպէս պատմում են ղազանչեցիները, իրանցից միայն մէկն է սպանված Թուրքերի արձակած հրացանների գնդակներից և չաթերը անհետացած (կորած), իսկ Թուրքերից սպանված են եօթը հոգի՝ հայերի անտառից արձակած հրացանների գնդակից: Ղազանչի գիւղը, ինչպէս պատմում են, այժմս գիւղի չէ նմանվում, այլ աւերակի: Ոստիկանութեան կողմից ոչ մի օգնութիւն չը կայ:

Ղազանչին Թալանած ու այրած օրը Սըրխավենդի Թուրքերը կրակեցին այն կեչանեցիների (բալլուղայեցիների, մեզանից մօտաւորապէս 10 վերստ հեռաւորութեան վրա գտնվող) տները, որոնք սրանից մի ամիս առաջ Թողել էին իրանց տները և ապրում էին և այժմս ապրում են Առաջաձոր գիւղում՝ Թուրքերից վախենալուց, իրանք քիչ լինելու և շատ հարևան Թուրքեր ունենալու պատճառով: Ներկայ հոկտեմբերի 3-ին, գիշերը, անյայտ հայերը, գրգռված լինելով և տեսնելով իրանց հարևանների այդպիսի գազանութիւնները, այրել ու ոչնչացրել են այն Թուրքերի տները, որոնք գտնվում են Թաւ-Գադուկից սկսած մինչև Կեչան (Բալլուղայա) հայաբնակ գիւղը՝ այսինքն Ջաւադ-աղալուն, Սմայիլ-բէգլուն, Սարխաւենդը և այլն:

Եթէ ի նկատի ունենանք այն հանգամանքը, որ այս տեղերի ուրիշ հայաբնակ գիւղօրայքն էլ են սպասում մի և նոյն վիճակին և Թուրքերը շարունակում են սպանել իրանց պատահող հարևան հայերին ու քշել նրանց տաւարները, իսկ ոստիկանութիւնը ոչ մի միջոց ձեռք չէ առնում այդպիսի բարբարոսութիւններին վերջ տալու, պէտք է ասել, որ մեր դրութիւնը շատ կրիտիքական է:

Ասում են, որ Թուրքերը այժմս շրջապատել ու պաշարել են մեզանից մօտաւորապէս 25 վերստ հեռաւորութեան վրա գտնվող Գիւլեաթաղ և Ջանեաթաղ հայաբնակ գիւղերը. Թէ ինչքան ճիշտ է, չը գիտեմ: Հարկաւոր է ամեն տեսակ միջոցներ ձեռք առնել, Թէ չէ մեր ապագան ողբալի է լինելու...

Ուսուցիչ Բ. Զաքարեանց

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԳԱՒԱՌԻՑ

Գ ե տ ա շ է ն, (Գանձ. գաւ.) հոկտեմբերի 6-ին: Ամսիս 4-ին, ժամը 11-ին, զինուորական նահանգապետ գեներալ Տակայշվիլի կէս հարիւրեակ կօզակներով, գաւառապետի, պրիստաւների և մի քանի պատուաւոր անձանց հետ եկաւ Գետաշէն: Ընդունելութեան համար գիւղացիք շքեղ կերպով պատրաստել էին գիւղական երկդասեան դպրանոցի տունը: Շրջակայ գիւղերից մեծ Թւով եկել էին, գեներալի կարգադրութեամբ, հայեր, Թուրքեր, մօլօկաններ: Իջնելով կառքից, գեներալը ընդունեց երեք ազգութեան ջոկ-ջոկ պատրաստած աղ ու հացը, յետոյ երկար ու բարակ խրատներ, յորդորներ կարդաց հայերի ու Թուրքերի գլխին, որ նրանք վերջ տան այս խայտառակ Թշնամութեանը և կռուածներին, ապրեն եղբայրաբար, ի սէր Թշուառ գիւղական ժողովրդի, վերականգնեն իրանց նախահայրերի դարևոր բարեկամութիւնը, համերաշխութիւնը: Յորդորները վերջացնելով, գեներալ Տակայշվիլի մտաւ մէկ դասատուն, լսեց աշակերտի բերանից մէկ ոտանաւոր, ուսումնարանի մասին հարց ու փորձ անելուց յետոյ առաջնորդվեց իր շքախմբով միւս սենեակը ճաշի: Աւելորդ չեմ համարում ասել, որ գետաշէնցիք հայէն յատուկ հիւրասիրութեամբ մի այնպէս բազմազան ուտելիք-խըմելիքներով փառաւոր սեղան էին պատրաստել, որ գեներալը կատարեալ զարմացաւ: «Ահա թէ, ասեց գեներալը օտար հիւրերին, որքան կուլտուրական է գիւղական հայ ժողովուրդը»: Ճաշի հէնց սկզբնական շրջանում պահանջվեց զուռնա-ղաւալ, որի ողորմելի ձայնը բաւական ժամանակ էր, հակառակ սովորականի, չէինք լսել:

Ճաշից յետոյ գեներալը ընդունեց բերանացի գանգատներ: Մօլօկանները խմբովին գանգատվեցին, Թէ Թուրքերը մեզ յաճախ վնասում են, մեծ երկիւղ կայ նրանցից, և այդ պատճառով զէնք խնդրեցին: Թուրքերն էլ ասեցին, որ նրանց ապրուստի մեծ մասը հայերոմն է, կարճ խելքի Թելադրութեամբ զրպարտութիւններով «պարկը Թափ տուին» հայերի գլխին, Թէ՝ հայերը մեզանից եզներ, ձիեր են գողացել, «Կօմբոտ, խումբ ադամլարը» մեզ նեղացնում են, ուստի նրանք էլ խնդրեցին զէնք: Գողութիւնների համար գաւառապետ Բէլոտ ասաց, Թէ հայերը չեն տարել, այլ այս ինչ գիւղացի Թուրքերը, որոնք խոստացել են վերադարձնել:

Զարմանալին սա է, որ մեր «տանուտէր կոխողները» Թուրքերի խաբակ զրպարտութիւններ առաջ Զաքարիայից էլ անցել էին, ոչ մի խօսք, կարծէք «բերանները եղ կոխած լինէր»: Այս Թուրքերից չէի՞ն, որ անցեալները ցերեկով քշեցին Գետաշէնի 30 լծկանը, երկար աղաչանք-պաղատանքներից յետոյ կէս մինը վերադարձրին, ստանալով հայերից երկու հարիւր ռուբլի, յետոյ էլ տարան անդարձ վեց եզը, ձիեր և ուրիշ հատ ու կտոր ապրանք: Վերջապէս մորթում են հինգ անմեղ հնձողների, որոնց Թշուառացած ընտանիքները այժմ ապրում են ճակատագրի խնամքով: Անհասարակ հայերիս ինքնապաշտպանութիւնը Թուրքերին շատ է զարմացնում: «Խումբ» խօսքը նրանք Թուրքացրել են գործածելով, առանց տեսնելու, բայց մենք չենք զարմանում տեսնելով նրանց հազարանոց խմբերը:

Գեներալ Տակայշվիլին նոյն օրը ճանապարհվեց դէպի Ղարաչինար, որտեղ դրութիւնը վտանգաւոր է այժմ:

Մ. Բաղդասարեան

—

Ա շ տ ա ր ա կ, հոկտեմբերի 2-ին: Այս շրջանում հայերը բնակչութեան մեծամասնութիւնն են կազմում, ուստի և մուսուլմաններն իրանց Թոյլ զգալով, տեղի չեն ունենում այն արիւնալից դէպքերն ու աւերածութիւնները, որոնք այսօր մամուլի նիւթն են կազմում:

Բայց և այնպէս լինում են ժամանակներ, որ կարծէք Թուրքերն էկստազի մէջ են ընկնում

և, մոռանալով իրանց ոյժը, դժգոհութեան տեղիք են տալիս ու դարձեալ իրանք տուժում։ Մի՞թէ այդ էկստազի արդիւնքը չէր, որ տեղի ունեցան յունիսեան հարուածները,—Ղօթուր, Ուշի, Պատի-Տեղ, Թաքիու Թիւրք գիւղերի վառելն ու քանդելը, և ուրիշ մի քանի շէների ժողովրդի անտեսապէս քայքայվելը։ Սկզբնապատճառը իրանք եղան և իրանք էլ պատժվեցին։ Մանրամասնութիւնների մէջ չեմ մտնում ժամանակին գրված լինելու պատճառով։

Բայց նշաններ կան, որ դասը խրատական չէ եղել։ Մոտքերը խաղաղվելուց յետոյ Թուրքերն ապատօրէն երթևեկում էին Աշտարակի միջով Երևան և ուրիշ տեղեր։ Հայերը չէին դիպչում, բայց Թուրքերի ձեռքով օգոստոսի վերջերին Աշտարակի ճանապարհին սպանվում են լինում եղվարդցի մի հայր ու որդին։ Դրան հետևում է Աձաղլու Թուրք գիւղի մօտ չորս Թուրքերի սպանվելը։

Այնուհետև Թուրքերն աշխատել են պարբերաբար կպչել հայերին։ Արագածի հարաւային լանջերին ընկած են Բիւրական, Դըղըր, Ինաքլու հայկական գիւղերը, շրջապատված Աքաբագ, Ջաղձ, Աւան, Օրգով, Բիւչաք-Քեանդ, Քեօթաքլու, Ղօթար Թուրք ու մահմեդական գիւղերով։ Սեպտեմբերի սկզբներին կտրում են Դըղըրի Ջրաղացների ջուրը, հսկելով, որ հայերը չը կարողանան կապել. 17-ին Աքաբագի Թուրքերը, միացած կօզակներին, կոխում են Բիւրականի այգիները, իբր թէ գիակ փնտռելու պատրուակով, և հրացանաձգութիւն սկսում հայերի վրա։ Սպանվում է Մկրտիչ անունով մի բիւրականցի. դրանից առաջ էլ նոյն այգիներում դարձեալ սպանվել է նոյնպէս բիւրականցի մի հայ։ Պետրոս անունով մի բիւրականցի էլ խաղող է տանում Քեօթաքլու Թուրքերի մէջ ծախելու և անհետ կորչում։ 28-ին, երեկոյեան, օրգովցի Թուրքերը գողանում են Ինաքլուի եօթը ոչխար և երկու կով։ 27-ին, ճանապարհին սպանվում են Արայի լերան ստորոտի քիւրդաքլվեցի երկու Թուրքեր. դրանից մի քանի օր առաջ նոյնտեղ վիրաւորվել էր ղարաջօրանցի մի հայ։ 28-ին, անյայտ մարդկանց ձեռքով, Փարպիում անհետանում են Թուրք երկու տղաներ. բանտարկված են փարպեցի եօթ հայեր։ Եթէ, իրօք, զոհերի պատճառը հայերն են, դատապարտելի է։ Երէկ ոստիկանապետի մօտ եկան աքարագցիք բողոքելու, իբր թէ գիշերը քշել են իրանց մի սուրու ոչխարը, և մատնանիշ էին անում հարևան Ղըղլ-Թամար հայ գիւղի վրա։ Ոստիկանապետը ստրաժնիկներով գնաց փնտռելու և ոչինչ չը գտնելով վերադարձաւ։

Աշտարակում, Եղվարդում կօզակներ են դրված, իսկ Փարպիում զինուորներ։ Ժամանակի ընթացքում կօզակները սպանել են 4—5 անմեղ հայերի։ Լուրեր կան, որ զինուորական ոյժերն աւելացնելու են. թէ ինչու են հայկական գիւղերում միայն զօրք տեղաւորում, հասկանալի չէ, քանի որ միշտ էլ դիպուածները իրանք՝ Թուրքերն են ստեղծել։

Սեպտեմբերի 10-ին Իլանչալանի ճանապարհին, Ուշու մօտ, սպանվում է ինքնապաշտպանութեան զինուոր ղօթուրցի Վասիլը։ Սպանութիւնը թէև վերագրվում է Թուրքերին, բայց ընկերների քննութիւնը պարզում է, որ Վասիլին սպանել է իր դաւաճան ընկերակից Մէլքոնը, որը և առաջուց ոխ է ունեցած եղել դէպի հանգուցեալը։ Ընկերասպան Մելքոնը արժանանում է ընկերների արդարացի պատժին—հրացանազարկութեան, որով լուծվում է իսկական արիւնը։ Խորին զզուանք ու թունալից նախատինք նրանց, որոնք գոնէ, հայութեան այս սրի ու հրի, արեան ու արտասուքի օրերումն իսկ, չեն մոռանում իրանց սոցուն նախանձն ու սև չկամութիւնը... Նոյն օրերում Իլանչալանում մի հայ սպանում է Պօղոս անունով մի երիտասարդի. մարդասպանը բանտարկված է։

Կօմիսիա էր նշանակված, որը անցեալ ամսին գնահատում էր Թուրք գիւղերի վնասների քանակը։ 18 գիւղերի հասարակութեան վնասի չափն եղել է մօտ 30,000 րուբլի, որոնցից՝ Ուշին—9000, Թաքիան—8000, Ղօթուրը 6000 և այլն, այն ինչ, իրանք Թուրքերը բողոք էին ներկայացրել պէտութեան 165,000-ի. ահա թէ որքան չափազանցնել գիտեն մեր հարևանները։

Կարգադրված է, որ Ղօթուրի 11 տուն Թուրքերը գաղթեցնեն Ուշի։

Յարաբերութիւնների լարված ժամանակ աւանցի անցնող մի Թուրքի բեռ մի քանի հայեր կամենում են Աշտարակի դատարանի մօտ խուզարկել, բայց դեռ հայերը չը մօտեցած, Թուրքը ձգում է ձիու բեռը, հեծնում ձին և փախչում. ապրանքը լինում է շաքար, նաւթ և մի քանի իրեր, ընդամենը 30 րուբլու արժողութեամբ։ Գանգատվում է յիշեալ Թուրքը իշխանութեան, իբր թէ աշտարակցիք իրան թալանել են, և հետևանքը լինում է այն, որ հազար րուբլի տուգանք է նշանակվում Աշտարակի համայնքի վրա, իբրև պատիժ։

Վաղ. Նահապետ

—

«Սիւնիք» պղնձէ գործարանից (Զանգեզուրի գաւառ) հետևեալ տեղեկութիւններն են հաղորդում.

Այստեղի ազգաբնակութեան դրութիւնը կրիտիքական է. արդէն մեր շրջակայքում կոտորածը և խառնակութիւնները սկսված են. Գօրիսի և Շուշու ճանապարհի վրա արդէն քանի օր շարունակ ծանր ընդհարումներ և կոտորած են տեղի ունենում. երկու կողմից էլ գիւղեր են աւերվում. հայերի կորուստը ու վնասը աննկարագրելի է, իսկ հակառակ կողմը նոյնպէս մեծ կորուստներ կրելով, յետ է մղվում։ Երկու կողմերն էլ սաստիկ լարված դրութեան մէջ են. ծածուկ սպանութիւններին ու գողութիւններին թիւ ու համար չը կայ. բոլորը կատարվում է օր ցերեկով, բայց մենք, հայերս, ինչպէս միշտ, սովոր ենք համբերելու, համբերում ենք, մինչև կը լցվի համբերութեան բաժակը...։ Կարող ենք ասել, որ գերմարդկային ոյժեր ենք գործ դնում խաղաղութիւնը չը խանգարելու համար։

Գործարանը բանեցնելու համար, փայտ, ածուխ ոչ մի կերպ չենք կարողանում ձեռք բերել, որովհետև բոլոր անտառները Թուրքաբնակ գիւղերում գտնվելով, հայերը երկիւղից չեն համարձակւում գնալ փայտ և ածուխ բերել, իսկ Թուրքերն էլ ասում են «վախենում ենք ձեզ համար փայտ և ածուխ բերել ծախելու, որովհետև մեզ հրամայված է, որ հայերին ոչ մի բան չը ծախենք»։

Այս անպաճոյճ տեղեկութիւնները մի աւելորդ անգամ ապացուցանում են այն իրողութիւնը, որ հակառակ գեներալ Տակայշվիլու պնդումներին, կարգը և խաղաղութիւնը չեն վերահաստատված Գանձակի նահանգում և լուրջ միջոցներ ձեռք չեն առնված դրա համար։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՒԱՏԱ՞ՆՔ

I

Հայկական ներկայ դժբախտութիւնները, բնականաբար, մեր ուշադրութիւնը բևեռում են այն ամենի վրա, ինչ ընդհանուր մամուլի մէջ արտայայտվում է մեր երկրի, մեզ հարուածող աղէտի առիթով։ Մեր տեսութիւններին մէջ առիթ չունեցանք երկար կանգ առնելու այն հարցի վրա, թէ ինչ դիրք է բռնել վրաց մամուլը դէպի հայերը։ Այնքանը միայն գիտեն մեր ընթերցողները, որ այդ դիրքը հեռու է ոչ միայն բարեկամական, այլ և փոքր ի շատէ անկողմնապահ լինելուց։

Այժմ աւելորդ չենք համարում մի քիչ էլ վրաց մամուլով զբաղվել։ Եւ մեզ—պարզ ասում ենք—այստեղ ղեկավարում են աւելի գրական բարքերի, հրապարակախօսական անկեղծութեան և շիտակութեան հարցերը։

Վրաց մամուլը շարունակ գրում է հայերի մասին։ Այդ, ի հարկէ, իր գործն է։ Մեզ համար հետաքրքրականը այն է, որ վրաց մամուլի այժմեան վերաբերմունքի մէջ ոչինչ անբնական, մանաւանդ ոչինչ անհետևողական բան չը կայ։ Մեր պատուելի դրացիները այսօր էլ շարունակում են նոյնը միալ մեր վերաբերմամբ, ինչ էին 10—15 տարի առաջ։ Այսօր, ճիշտ է, վրաց մամուլը ուրիշ տեսակ լեզուով է խօսում, այսօր նա զանազան գոյներ և ուղղութիւններ ունի, բայց հետաքրքրականն էլ հէնց այն է, որ ժամանակները փոխվում են, աստուածները փոխվում են, իսկ էութիւնը, գոնէ մեր վերաբերմամբ, մի և նոյնն է մնում։

Ա՛յն օրը «Ցնօբիս-Փուրցելի» լրագիրը յարձակվում էր հայերի վրա, թէ ինչու նրանք կարծում են, որ վրացիները թշնամաբար են վերաբերվում հայերին։ Մենք, ասում է նա, ցաւում ենք և միշտ ցաւել ենք հայ-Թուրքական արիւնահեղութիւնների առիթով։ Հայերի կողմնակից լինել չէինք կարող, քանի որ տեսնում ենք, որ այս դժբախտութիւնների պատճառը հայ բուրժուազիան է։ Եւ ասել ենք ու ասում ենք, որ նա պատասխանատու կը լինի կովկասեան դեմօկրատիայի առջև։

Այս խօսքերով լրագիրը իր ընթերցողների առջև, անշուշտ, մի անգամ էլ փայլեցրել է իր արմատական հայեացքները։ Բայց մենք բառերի, շողշողուն ֆրազների տարափից շշկվողներ չենք և պիտի ցոյց տանք թէ, այնու ամենայնիւ, ո՞րն է ճշմարտութիւնը։

«Ցնօբիս—Փուրցելիի» այս խօսքերը երկար ժամանակից ի վեր կրկնում են վրաց բոլոր հրապարակախօսները։ Կարող ենք այդ խօսքերը նկատել իբրև ստերէօտիպ, միշտ պատրաստ մի ձև, որ իրանց ձեռքն են առնում ոչ միայն պրօլէտարիատի, դասակարգային մըրցութեան երդուեալ պաշտպանները, այլ և այնպիսի կոյր ազգամոլը, որպիսին է ռոտմիստր Բօրիս Էսաձէն։ Երբ խօսքը հայերին է վերաբերվում, սարսափելի արմատական են դառնում բոլոր վրացի գրողները, լինեն նրանք «Իվերիայի» թէ «Մօգզաուրիի» մէջ։ Նրանք ցոյց են տալիս թէ, սիրահարված են հայ հասարակ ժողովրդի վրա, բայց յանցաւոր, ոճրագործ են համարում հայ բուրժուազիան և ինտելիգենցիան։

Եւ ահա մի հարուածով երկու նպատակի են հասնում։ Մի կողմից—անբիծ զինուորներ ժամանակակից արմատական հոսանքների, միւս կողմից—հին պարմանը քամու տալ։

Հին պարմանը, այո։

Տարիներ առաջ, Վէլիչկօի Թագաւորութեան ժամանակ, իշխան Իլիա Ճավճավաձէն, վրացական շօվինիզմի և նացիօնալիստական նախապաշարմունքների հին, ժողովրդականութիւն վաստակած սիւներից մէկը, այնպիսի մեղադրանքներով դուրս եկաւ հայերի դէմ, որ Վէլիչկօն շտապեց համբուրել Սազուրամօյի այդ վեհ ապետի ճակատը։ «Ապետի» այդ «նշանաւոր» աշխատութիւնը վրացի շօվինիստները շտապեցին թարգմանել ռուսերէն, որպէս զի իշխանական ազգասէր մեղադրանքները լոկ վրացական հեքիաթներ չը մնան, այլ տարածվեն աւելի լայն հասարակական շրջաններում, «առանց կրօնի և լեզուի խտրութեան»։

Յայտնի են այդ նացիօնալիստական զառանցանքների գոհարները։ Պայծառափայլ իշխանը հայերին գող, աւազակ էր հրատարակում. ասում էր թէ հայերը աներես են, մտել են Վրաստան, խլում են վրացու հացը և չեն ուզում հեռանալ։ Բայց մի և նոյն ժամանակ նորին պայծառափայլութիւնը, ճարպիկ քաղաքագէտի նման, ասում էր թէ իր ասածները ամբողջ հայ ժողովրդին չեն վերաբերվում, որին նա հէնց ձեռաց, տեղն ու տեղը, իր հաճութիւնն էր յայտնում։ Իշխանի առջև մեղաւորը հայ ինտելիգենցիան էր...

Բուրժուայի մասին այն ժամանակ դեռ խօսք չը կար։ Եւ կարո՞ղ էր բանկային մի գործիչ հարուածել բուրժուազիան։ Դա կը նշանակէր սեփական ջուխտ ձեռքով ապտակել սեփական դէմքը։ Եւ բացի դրանից ո՞ւր էր այն ժամանակ «գիտական սօցիալիզմը»։

Ճավճավաձէների սերունդը տեղի տուեց նոր սերնդի։ Սա մեղադրեալների նստարանի վրա հայ ինտելիգենցիայի կողքին բազմեցրեց հայ բուրժուազիան։ Այսպէս պահանջում էր ժամանակակից դեմօկրատիական վարդապետութիւնը։ Զի՞ որ ուրիշ կերպ չէ կարելի պաշտպանել պրոլետարիատի շահերը։

Սակայն մի դէպք շատ շուտով ցոյց տուեց թէ որքան ռամկասէր են վրացի արմատականները։ Սև ծովի ափին գործում են երկար տարիներից ի վեր Թիւրքահայ ծխախոտագործներ, իսկական պրօլէտարիաներ, հողային սեփականութիւնից զուրկ բանուորներ, որոնք արիւն-քրտինքով լցնում են կալուածատէրերի գրպանները։ Իշխան Գօլիցինը, այլ ես բան չը գտնելով անդրկովկասեան հայերի մօտ, որ խլէ, առնէ, ձեռք առաւ այդ դժբախտներին։ Տասնեակ հազարաւոր պրօլետարիաներ իրանց կանանց ու երեխաների հետ պիտի քշվէին հիւսիսային Սառուցեալ Ովկիանոսի ափերը, Արխանգելսկի նահանգը։ Ծխախոտագործները գթութիւն խնդրեցին։ Նրանց աղաչանքը եկաւ հասաւ կովկասեան բարձր իշխանութեան։

Ի՞նչ արին վրացի արմատականները։ Նրանք աղմուկ ու աղաղակ բարձրացրին։ Վրաստանը վրացիների համար,—այս էր նշանաբանը— ոչ միայն «Իվերիայի» և ռոտմիստր Էսաձէի համար, այլ և «Ցնօբիս-Փուրցելիի» համար, այն իսկ «Ցնօբիս-Փուրցելիի» որ այսօր, այդ աղէտալի դէպքից ընդամենը մի քանի ամիս յետոյ, այնքան վեհափառ յաւակնոտութեամբ կայծակ ու կրակ է մաղում հայ բուրժուազիայի գլխին դեմօկրատիայի անունից...

Նա ինքը, այդ լրագիրը, պահանջում էր, որ իրագործվի իշխան Գօլիցինի ծրագիրը։ Կեղծ դեմօկրատասիրութեան խայտառակութիւնը կատարեալ դարձնելու համար Սև ծովի ափից Թիֆլիս եկաւ այն կալուածատէր իշխաններից մէկը, որի համար ծխախոտագործ Թիւրքահայերը ոսկու հանք էին։ Նա սկսեց պաշտպանել իր շահերը ստրկատէրերին յատուկ արտիստական հանճարով։ Շնորհ արէք, ասում էր նա Կովկասեան Գիւղատնտեսական ընկերութեան ընդհանուր ժողովում,—առանց Թիւրքահայերի ես կորած եմ. Նրանք բաւականանում են իրանց ընտանիքների համար մի կտոր հաց աշխատելով, իսկ ինձ տալիս են տասնեակ հազարներ. Նրանք աշխատում են ինձ համար առանց որ և է ապահովութեան, երաշխաւորութեան և ես կարող եմ նրանց դուրս վռնդել իմ հողերից երբ քէֆս կը տայ...

Վրաց մամուլը յարձակվեց այդ ստրկատէր իշխանի վրա, թէ ինչու է նա աշխատում պահել իր ստրուկներին, ինչո՞ւ չէ թողնում, որ տասնեակ հազարաւոր անհող, սեփականազուրկ մարդկանց կօզակները քշեն դէպի Սպիտակ ծովի յաւիտենական սառոյցները։

Եւ մի և նոյն ժամանակ, մի քանի տող յետոյ, երկրպագութիւն դեմօկրատիական սկզբունքների առաջ, պրօլետարիատի դատի պաշտպանութիւն։ Ռոտմիստր Բօրիս Էսաձէն, իր առածներով ծուէն-ծուէն անելով Սև ծովի ծխախոտագործներին, հէնց այստեղ և եթ, դեռ արիւնոտ շրթունքներով, հայ բանուորութեան սրտացաւ բարեկամ էր իրան յայտարարում, թէև միւս կողմից էլ հրաւիրում էր հայերին գնալ իրանց սրբազան Արարատի ստորոտները։

Ինչպէս տեսնում էք, տարբերութիւնը Ճավճավաձէի սերնդի և այժմեան, ինքն իրան դեմօկրատ անուանող սերնդի մէջ բոլորովին նկատելի չէ...

Մի ուրիշ փաստ։ 1895—1896 Թւականներին Թիւրքիայից փախած հայերի մի մեծ մասը ընդունեց ռուսաց հպատակութիւն, բայց իշխան Գօլիցինը նրանց իրաւունք տուեց հող ձեռք բերել միայն քսան տարուց յետոյ։ Եւ ահա կազմվեց պրօլետարիատի մի նոր մեծ բազմութիւն։ Այսօր էլ այդ բազմութիւնը անտուն-անտէր ընկած է մեր երկրի զանազան կողմերում, հաց է վաստակում գիւղացիներին ծառայելով, հողեր վարձելով, թէև, իբրև ռուսահպատակ, հարկեր է տալիս, զինուորագրութեան է ենթարկվում։ Այդպիսի մի դըժբախտ կացութիւն կարող էր ստեղծել միայն իշխան Գօլիցինը, դրդված իր անսահման ատելութիւնից դէպի հայերը։

Յայտնի է, որ ներկայ տարվայ գարնանը Թիֆլիսում ժողոված հայ պատգամաւորները մշակեցին մի հանրագիր, որի կէտերից մէկը նուիրված էր այդ դժբախտ պրօլետարիատին։ Պահանջվում էր հող տալ նրանց Անդրկովկասի սահմաններում։

Նորից վայնասուն վրաց մամուլի մէջ։ Վայնասուն այդ բանուոր, բառի բուն նշանակութեամբ ամեն ինչից զրկված բազմութեան դէմ։ Ի՞նչ հարուածներ էին թափվում հայ բուրժուազիայի և ինտելիգենցիայի վրա, որ նրանք համարձակվել էին մարդկային իրաւունքներ պահանջել տկլորների համար։ Գօլիցինեան «մարդասիրութիւնը» այստեղ էլ ջերմ պաշտպան գտաւ ի դէմս դեմօկրատիական լարերի վրա գլուխկօնձի տուող վրացական մամուլի։ Պահանջում էին, որ հող չը տան ռուսահպատակ հայերին, որովհետև նրանք դժբախտութիւն էին ունեցել մի ժամանակ Թիւրքահպատակ լինել։ Իսկ Թիւրքահպատակ հայերը շատ վտանգաւոր են Կովկասի համար, նրանք կարող են ամեն ինչ խլել կովկասցիներից։ Այս կողմից շատ սըրտառուչ մի համերաշխութիւն է նկատվում Վէլիչկօի, Սուվօրինի և վրաց հրապարակախօսների մէջ։

Գրեցին, գոռացին, լռեցին։ Եւ դուրս եկաւ, որ հայ բուրժուազիան ու ինտելիգենցիան պրօլետարիատի, դեմօկրատիայի թշնամիներ են, քանի որ ապրուստի միջոցներ են պահանջում հողազուրկ աղքատների համար, իսկ վրաց հրապարակախօսները պրօլետարիատի պաշտպաններ են, քանի որ պահանջում են, որ այդ աղքատները հարկեր տան, զինուոր տան, բայց հող չունենան իրանց մի կտոր սև հացը ապահովելու համար...

Այսպէս էլ արձանագրվեց ժամանակակից դեմօկրատիական վարդապետութեան տարեգրութիւնների մէջ։

ԶԱՆԳԵԶՈՒՐԻ ԿԵԱՆՔԻՑ

—

Հոկտեմբերի 2-ին

Խոստացել էի Զանգեզուրի տնտեսական և առևտրական քայքայված դրութեան մասին գրել, սակայն իրար յաջորդող ընդհարումները պատճառ եղան չը գրելու։ Այս թղթակցու-

թեամբ կաշխատեմ որոշ չափով պարզել մեր ներկայ նեղ դրութիւնը։

Զանգեզուրի գաւառը Կովկասի այն գաւառների շարքին է պատկանում, ուր հայ և թուրք ազգաբնակութիւնը երկար տարիներ իրար կից ապրել և շփուել են արդիւնաբերութեան փոխատուութեան, առևտրի միջոցով։ Թուրքը ստանում էր մեզնից մուրհակով փող, խանութներից տանում էր զանազան կտորեղէններ, փող էր ստանում որոշ տոկոսով և ժամանակով ցորեն։ Իսկ հայերս առնում էինք թուրքերից բեռներով ածուխ, փայտ (անտառները նրանց աւելի մօտիկ են) ցորեն, գարի, սեխ, ձմերուկ և այլ պտուղներ։ Այնպիսի սերտ յարաբերութիւն կար թուրքի և հայի մէջ, որ հայը իր խանութից ապառիկ ապրանք աւելի վստահութեամբ էր թողնում թուրքին, քան իր դրացուն։ Մեր գաւառի պէս անջատուած երկրում փոխ առեւտուրը այն օգուտն ունէր, որ թուրքերից մենք ստանում էինք նրանց աւելորդը, իսկ նրանք մեզնից մեր աւելորդ իրերը և այսպիսով կեանքը ստանում էր սահուն դրութիւն։

Կեանքը փոխուեց և վերջին ընդհարումներից սկսած մեր և թուրքերի մէջ խոր անջրպետ բացուեց ու հարիւրաւոր տարիների ընթացքում մեր ունեցած դրացիութիւնը մոռացուեց։ Իբրև իրեն մօտիկ ապրող ժողովրդի, հայը իր կօպէկները, ցորենը, գարին որոշ տոկոսով առել էր թուրքերին ըստ սովորութեան. և Բագուի, Նախիջևանի կոտորածներից զգուշացած՝ մենք պատրաստ էինք այս անգամ մեր բոլոր ստանալիքները թուրքերից պահանջել, թէկուզ պարտքի տեղ ցորեն, գարի անգամ առաջարկէին վերցնելու, սակայն վրա հասան յուզումը, սպանութիւններ, կոտորած, ալանթալան և անդունդը փորուեց մեր առաջ։ Արդէն երկրորդ ամիսն է, որ թուրքի երես չենք տեսել, իսկ երբ պատահում է որ և է թուրքը կողքերից սոխպված մեզ մօտ է ընկնում, հարցնում ենք և նրանց կեանքից։ Պատմում են, որ իրանք էլ վախենում են այն եկուոր, սպանող թուրքերից, որ նրանք ամեն տեսակ նեղութիւն, ծեծ տալիս են և իրանց կարիքները լրացնում։ Պատմում են, որ թուրք գիւղացիք մերկ են, չունեն շոր, նաւթ, աղ, շաքար, լուցկի և այլ անհրաժեշտ իրեր։

Բացի թուրքերի հետ ընդհատուած յարաբերութիւնից, Շուշին ևս իր առաջին աղմուկից սկսած մեզ համար Բաղդադ է դարձել։ Քաղաք, ուր գիւղացիք շաբաթը երեք անգամ մտնում, ելնում էին, այժմ այնտեղ գնալը երազ է թւում։ Շուշիի հետ խախտուած յարաբերութիւնը ևս իր կողմից պատճառ է դառնում անհրաժեշտ ուտելիքների թանգանալուն։ Ցորենի, գարու, շաքարի, նաւթի և աղի գները կրկնապատկուել և եռապատկուել են։ Գօրիսի շուկան, որտեղ թափուած էր լինում տասնեակ բեռներով ցորեն, գարի և այլ աղ, երկու ամիս է, որ զրկուած է այդ բարիքից։ Վարուցանքը մոռացած, խանութ ու արշին ճանաչող հայ վաճառականը, որ սովոր էր իր ուտելիք պաշարը ղանթարի տակից առնելու, այժմ մի բուռ անգամ չէ գալիս ծախուելու։ Առևտուրը սոսկալի կերպով ընկած է. երկրորդ ամիսն է, որ թուրքերի խանութները չեն բացւում։

Ծանրացել է գիւղացու կեանքը և հոգսերը օր աւուր աւելի են ճնշում նրան. փայտի համար անտառ գնալուց զրկուած է, թուրքից է վախենում, Բագուից որդին, եղբայրը կոպէկ չեն ուղարկում, իր արդիւնաբերութիւնը հազիւ երեխաներին բաւական լինի. ահաւասիկ ձեզ կեանք։ Բացի այդ, որ կողմն էլ նայում ես, կոտորածից փախած հայեր են։ Խեղճերը մեզ մօտ են ապաւինել, առանց որ և է ապրուստի միջոց ունենալու, անտուն, անհաց և անփող։

Ցորենը ծախվում է պուդը 1 ր. 30 կ., գարին 80 կ., շաքարի ֆունտը 30—35 կ. (տասն օր առաջ 40—50 կ.), նաւթը 20 կ., աղի պուդը 1 ր. 40 կ.։ Եթէ ներկայ կեանքը շարունակվի, թէ հայերը և թէ թուրքերը շատ նեղ օրի կը հասնեն, սով կը լինի մեզնում, իսկ սովից սոխպված մարդ պատրաստ է ամեն տեսակ միջոցներով ստամոքսը յագեցնել։

Բագւում աշխատող մեր բանուոր երիտասարդները Գանձակի և Նախիջևանի վրայով մեզ են հասել։ Բագւում մնացել են, այն էլ քիչ թւով, ընտանիքաւորները միայն։ Աւերած և հրդեհած գիւղերից փախած թուրքերը ի մի խմբուելով՝ Խոզնավար և Խնածախ գիւղերին վտանգ են սպառնում։ Խոզնավարցիք մօտաւոր վտանգի պատճառով տեղափոխվել են այլ գիւղեր։

Իւզբէմ-բէգի պատրաստած խմբից յաճախակի լուրեր են մեր ականջին հասնում, երբ թէ նա յարմար րոպէի է սպասում մեզ վրա յարձակվելու։ Սպասում ենք, այն էլ մեծ յուսով, որ նահանգապետ Տակայշվիլիի գալուստը փոփոխութիւն առաջ բերէ մեր խաղաղութեան կարօտ կեանքում։

Սազանդարեան

ԴՐՈՒԹԻՒՆԸ ՋԵՒԱՆՇԻՐԻ ԳԱՒԱՌՈՒՄ

Հոկտեմբերի 3-ին

Գանձակի ժամանակաւոր ընդհանուր-նահանգապետ Տակայշվիլին հեռագրում է, ի միջի այլոց, թէ «իմ կարգադրութեամբ Ջեւանշիրի գաւառում թակարդ էր լարված՝ բռնելու համար մի կասկածաւոր բեռը, որի Կուսապատ գիւղի ուսուցչի աշակերտական տետրակների հետ երևան եկան լցված ռումբեր. յանցաւորները բռնված են և քննութիւն է կատարվում»։

Այս ցաւալի դէպքի մասին անցեալ անգամ հաղորդել էր «Մշակին» հետևեալը. «Սեպտեմբերի 10-ին ութ հայերից կազմված մի քարվան դիմում է դէպի Կուսապատ։ Թարթառ գետը Պառաւի կամրջով անցնելուն պէս, սրանց շրջապատում են Ասկերխանի ձիաւորները (քեօլանի թուրքեր) և սկսում են հայերին գնդակահար անել։ Քարվանը բաղկացած է լինում Կուսապատի ուսումնարանի երկու վարժապետից, շուշեցի երկու վաճառականից և չորս արհեստաւորից։ Սրանցից միայն երկուսն են լինում զինված։ Հրացանաձգութեան ժամանակ հայերից վիրաւորվում է մի հոգի, սպանվում է մի ձի և միւսը վիրաւորվում. իսկ թուրքերի կողմից սպանվում է մի մարդ։ Սակայն թուրքերի ձեռքին մնում են շուշեցիների երկու բեռ ապրանքը և վարժապետների մի բեռ դասագրքերը ու տետրակները։ Այդ միջնադէպը կատարվում է հէնց այնտեղը, ուր դէպքից վեց օր առաջ գաւառապետ Ցիէզինսկու և խաղաղարար յանձնաժողովի անդամ Աղիգեօզալովի նախագահութեամբ հաշտված թուրքերն ու հայերն երդվում են իրար հետ հաշտ ապրել»։

Գաւառումս ամենքին յայտնի է, ինչպէս և գաւառապետին ու պաշտօնական անձանց, որ հայերից ապրանք խլել են քեօլանի թուրքերը։ Իսկ գեներալ Տակայշվիլին յայտարարում է, թէ իմ կարգադրութեամբ է եղել թակարդ լարված՝ կասկածաւոր բեռը բռնելու համար։ Արդ՝ բանից դուրս է գալիս, որ ժամանակաւոր ընդհանուր-նահանգապետ Տակայշվիլին, որը նահանգս է ուղարկված թուրքերին ու հայերին իրար հետ հաշտեցնելու, մի ազգութիւնից օգտվում է թակարդ լարելու միւսի դէմ, այն էլ օգտվում է հէնց այն թուրքերից, որոնք մի քանի օր դէպքից առաջ երդվում են պետական ներկայացուցչի առջև հայերի հետ հաշտ ապրել։

Թուրքերի ձեռքին մնում են ոչ թէ մի բեռ, այլ երեք բեռ ապրանք, որոնցից շուշեցիների երկու բեռ արժէքաւոր ապրանքը աւազակ թուրքերն իրար մէջ բաժանում են. ինչպէս բեռների միջից դուրս է գալիս չորս հատ ռումբ, որ և յանձնում են իշխանութեան։ Ապրանքատէր վաճառականներին ու արհեստաւորներին աջողվում է փախչել։

Մխիթար

ԹԱՏՐՈՆ ԵՒ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

Հայոց դրամատիկական ընկերութիւնը՝ անպայման գովելի որոշումով՝ այս տարվայ սեզոնից սկսեց շաբաթը մի ներկայացում կազմակերպել Հաւլաբարի թատրոնում։ Սիրողների և երբեմն էլ դերասանների կողմից տրված ներկայացումները, ճիշդ է, բաւական հարթել էին արդէն ճանապարհը, բայց դրամատիկական ընկերութիւնը՝ որ ղեկավարում էր թատրոնական գործը—առանձին պարտաւորութիւն ունէր օգնել թատրոնին Հաւլաբարում։ Նա մինչև այժմ այս կամ այն պատճառներով չէր փորձել հաւլաբարցիների գեղարուեստական պահանջին բաւարարութիւն տալ։

Հոկտ. 8-ին, շաբաթ երեկոյեան, վերջապէս սկիզբը դրվեց այդ աւելի քան գնահատելի գործին։ Խաղացին Շիրվանզադէի «Պատւի համար» դրաման։ Մի քանի փոքրիկ փոփոխութիւններով՝ դերերի բաժանումը նոյն կերպով էր կատարվել, ինչ նախորդ ներկայացումների ժամանակ, Արտիստական թատրոնում։ Պ. Աբէլեան երեւաց Անդրէաս Ելիզբարեանի դերում, պ. Յարութիւնեան՝ Սաղաթէլի, տիկ. Մայսուրեան՝ Մարգարիտի, տ. Վարդուհի՝ Ելիզբարեանի կնոջ Երանուհու, տ. Ստեփանեան՝ Ռոզալիայի, պ. Զարիֆեան՝ Օթարեանի, պ. Ստեփանեան՝ Բագրատի, պ. Բերոյեան՝ Սուրէնի, պ. Աւետեան՝ սպասաւորի, տ. Նոնիկեան՝ աղախնի և պ. Թաշճեան՝ հաշուապահ Կարինեանի դերում։

Ներկայացումը, պէտք է ասել, նախորդների հետ բաղդատմամբ, առհասարակ թոյլ էր. դերասանները մի երկու չնչին բացառութեամբ երևում էր, որ չէին «տաքանում»։ Արդեօք բեմի, միջավայրի ազդեցութիւն, չը գիտեմ։

Ճիշդ է, դահլիճը ծայրէ ծայր լիքը չէր, բայց դարձեալ բաւական ժողովուրդ կար։

Ես հետաքրքրվեցի իմանալու համար թէ ինչու Հաւլաբարը չէր լցրել սրահը։ Ինձ բացատրեցին, որ նախորդ տարիները՝ թատրոնը իր կոչման բարձրութեան վրա պահված չը լինելու պատճառով, Հաւլաբարի հասարակութիւնը սառել էր թատրոնից։

—Բայց այժմ, երբ թատրոնական ներկայացումները դրվում են կանոնաւոր հիմքերի վրա, հարցրի խօսակցիս։

—Օ՜, այնքան էլ հեշտ չէ նախորդ սեզոնների զանցառութեան հետևանքները մի անգամից ոչնչացնել, մանաւանդ որ շատերը դեռ ևս չեն իմանում թէ գործը անցել է Դրամատիկական ընկերութեան ձեռքը։

Խօսակիցս իրաւացի էր։ Բայց թատրոնի մասնակի դատարկութեան պատճառը պէտք է որոնել և այն ընդհանուր սրտաբեկ ու ցաւագին դրութեան մէջ, որին մատնվել է հայ հասարակութիւնը՝ իր արեան, այլևայլ գաւառներում, անարգել ու անպատիժ թափվելուն համար։ Եւ որովհետև կանոնաւոր թատրոնը մի հոգեկան անդիմադրելի պահանջ է և Կովկասի ողբերգութիւնը, յոյս ունենք, չի յաւերժանայ, Հաւլաբարը կամաց կամաց նորից պիտի կապվի իր բեմին։ Եւ այն ժամանակ—ինչպէս և այժմ—անհրաժեշտ է, որ մեր դերասանները մեծ բարեխղճութեամբ վերաբերվեն իրանց պաշտօնին, որովհետև թատրոնը այդ հայաշատ կենտրոնում մի իսկական դըպրոց է, նա գուցէ աւելի հոգածութեան, խընամքի կարօտ է, քան Արտիստականում, որի հասարակութիւնը զուարճութեան այլ վայրեր և միջոցներ ունի իր տրամադրութեան տակ։

Եւ նկատի ունենալով, որ Հաւլաբարի ազգաբնակութիւնը կազմված է բացառապէս աշխատաւոր, բուն ժողովրդական տարրից, Դրամատիկական ընկերութիւնը պարտաւոր է մեծ ուշադրութիւն դարձնել պիեսների ընտրութեան վրա։ Պէտք է, որ Հաւլաբարի թատրոնը ճշմարտապէս ժողովրդական բեմի նկարագիրն ունենայ։ Դրա համար մենք կարող ենք և պարտաւոր ենք օգտվել այն օգտակար փորձերից, որ կատարվել են Եւրոպայում։

Ֆրանսիայում այդ ուղղութեամբ շատ մեծ գործ է տեսել Մօրիս Պօտտըշէ իր Բիւսանի Ժողովրդական Թատրոնով։ Պօտտըշէ ստեղծել է ոչ միայն ժողովրդական, այլ և գիւղական թատրոնը։ Մենք նրա գործի մասին գաղափար տալու համար մեր ընթերցողներին կը ներկայացնենք նրա մի հետաքրքիր յօդուածը, ուր բացատրում է թէ ինչպէս է կազմակերպել իր ժողովրդական, գիւղական ներկայացումները։

Մենք սկսում ենք գիտակցական մի նոր շրջան։ Մեր առաջ բացվում է գործունէութեան լայն ասպարէզ։ Անհրաժեշտ է, որ օգտվենք գեղեցիկ առիթից։ Անհրաժեշտ է, որ մենք աշխատենք արդարացնել կուլտուրական ժողովուրդի մեր յաւակնութիւնը, ոչ թէ դատարկ ֆրազներով, այլ և կենդանի գործով։

Միրբօյի բանւոր հերոսի՝ Ժան Րուլի նման Հաւլաբարը և անուշադրութեան մատնված այլ տեղերի մեր աշխատաւոր եղբայրները կարող են գոչել.

—Մենք էլ իրաւունք ունենք գեղեցկութեան։

Տ. Զաւէն

ԱՆՏԷՐ ՀԱՄԱՅՆՔ

(Նամակ Բենդերից, հոկտեմբերի 3-ին)

Դարձեալ Բեսարաբիայի թեմական իշխանութեան մասին...

Այս հսկայական թեմի հարաւ-արևմտեան մասում ամեն ինչ ձգված է խաւարի խնամքին—ծուխ, դպրոց, եկեղեցի... Լոյսի կատարեալ բացակայութիւն միանգամայն կուրացրել է Քիշինևի թեմական ղեկավարներին։

Դառն իրականութիւն։

Ներկայումս ամեն տեղ անձնային գործունէութիւն է սկսված դպրոցների, եկեղեցիների վարչութեան բարելաւման համար, մինչդեռ այստեղ շարունակւում է յամառ կերպով ընթանալ նախկին անհոգութիւնը, նոյն անտարբերութիւնը, անգիտակցութիւնը, նոյն ռանձգութիւնը...

Անցնելով այս ճանապարհով, ես պատահաբար իմացայ, որ այս քաղաքում՝ Բենդեր, բաւականաչափ հայեր կան։ Հետաքրքրվեցի և ընդհատելով ճանապարհս՝ մտայ քաղաք ծանօթանալու այս բոլորովին անտէր համայնքի հետ։

Կան այստեղ մօտ 15 տուն հայեր—սափրիչներ, հացագործներ, մօտ 40—50 գաղթական հայ բանւորներ և բաւականաչափ հայ զինուորներ։ Ազգային ոչ մի հիմնարկութիւն չը կայ այստեղ։ Վերոյիշեալ ընտանիքներում կան մօտ 40—50 երեխաներ, որոնք մնում են զուրկ որ և է կրթութիւնից։ Քիշինևից այստեղ գալիս է քահանայ՝ երբ կանչում են, որի պարտականութիւնը տուն օրհնելուց, հաղորդութիւն տալուց և մկրտելուց դէնը չէ անցնում՝ խստիւ պահպանելով այդ ծէսերի համար որոշված «տակսան...»

Երևակայեցէք, 5—6 տարի սրանից առաջ Թիւրքիայից փախած գաղթականը, բառի բուն նշանակութեամբ։ ձուլվել է մոլդաւանի հետ... 40—50 երեխաներ փողոցներում... և այս ամենը թեմական առաջնորդի քթի տակ, որը և ոչինչ չէ ձեռնարկում այս դժբաղդների վերաբերութեամբ։

Այստեղից Քիշինեվ երկաթուղով մօտ մէկ ժամվայ ճանապարհ է, որպիսի յարմարութիւնից թեմական առաջնորդը երբէք չօգտվեց այցելելու իր հոգեկան և բարոյական մխիթարութիւնից զուրկ անտէր հօտին։

Ահա իրաւամբ դառն վիճակ. մարդիկ չը գիտեն ինչ անեն իրանց խաւարի ծնունդ զաւակների վերաբերութեամբ, նրանք ողբում են իրանց դառն վիճակը... բայց չը կայ մէկը, որ մտածէ, հոգայ նրանց մասին։

Նրանք դեռ կորած չեն, նրանք ձուլվում են, նրանք գտնվում են կորստեան ուղիի վրա, դէպի որը նրանց առաջնորդում է մեր թեմական իշխանութիւնը...

Բայց մինչև ե՞րբ այս ամենը...

Ո՞ւմ դիմենք...

Ի՞նչ անենք... Ար-Թօն

ՆԱՄԱԿ ՀԻՆ-ՆԱԽԻՋԵՒԱՆԻՑ

Սեպտեմբերի 30-ին

Մի քանի օրով գտնվելով Հին Նախիջևանում, առաջին անգամն է, որ տեսնում եմ մայիսեան հարուածի հետքերը, և կարծես այդ քաղաքը մեր մշտական տեսած քաղաքը չը լինի։ Չը կան այն խանութները, որոնք լիքն էին հարիւր հազարների արժողութեան ապրանքներով, նոյնպէս չը կան խանութների տէր յայտնի վաճառականները. նրանք էլ մայիսի 12-ին սպանված և այրված են իրանց խանութներում թալանից պրծած ապրանքների հետ միասին։ Չը կան ևս կենդանի մնացած յայտնի վաճառականները. սրանք էլ սոսկալի թալանից և կոտորածից յետոյ, թողնելով իրանց ամեն ինչը, գլուխներն առած՝ փախել են Աստուած է իմանում ուր։ Աշուղներից լսել ենք, որ քաջութիւններից մէկն էլ փախչել ազատվելն է. միայն այդ առածը հայրենիքից փախչելու վերաբերմամբ չէ։—Ինչ վերաբերում է միջակ կամ աղքատ դասակարգին, որը պարապում է մանրավաճառութեամբ, տաք թէյ վաճառելով, արհեստաւորներին և այլն, սրանք էլ հաւաքվելով ս. Գէորգ եկեղեցու բակում, ապաստան են անում իրանց սարքած չարդախների տակ։

Չը նայած, որ այս րոպէին քաղաքում բաւական զօրք կայ և յոյս կայ, որ այսուհետև էլ անկարգութիւններ չը պատահեն, Նախիջևանցիք չեն վստահանում գնալ իրանց նախկին քաղաքը նորոգելու իրանց կիսաւեր և բոլորովին չէն խանութները, եկեղեցու բակից էլ դուրս չեն գալիս։ Կան շատ գաղթողներ, որոնք ծախում են կէս գնով իրանց անշարժ իրերը։ Առանց այն էլ Նախիջևանցիք սէր ունէին օտարութիւն գնալու, այժմ հօ պատճառներ էլ ունեն։

Հ. Միսրօպ վարդապետը տեսնելով, որ էլ ուրիշ ելք չը կայ Նախիջևանցիների գաղթը դադարեցնելու և միջոց տալու, որ նրանք առևտուրը շարունակեն, մի այլ միջոց ձեռք առաւ։ Քանդել տուեց յիշեալ եկեղեցու բակի պատերը և զանգակատունը և դրանց աղիւսներով հէնց քանդված պատերի տեղից բակի մէջ մօտ երեսուն խանութներ է շինել տալիս։ Այդ խանութները գլուխ կը գան մինչև եկող հոկտեմբերի 20։ Թէև այդ խանութները եկեղեցու գեղեցիկ տեսարանը կորցնում են, բայց մեծ արդիւնք կը բերեն եկեղեցուն և վաճառականներն էլ այդպիսով կը շարունակեն իրանց գործը, առևտուրը։ Քաղաքի այդ մասում ոչ թուրքի տուն կայ և ոչ էլ խանութ, միայն

շուտով մի քանի չայչի Թուրքի խանութներ կը լինեն նոր խանութների հանդէպ, որովհետև մի հայ էր սեփական բակը տուել է, որի վրա Թուրքը արդէն սկսել է 4—5 խանութներ շինել։ Այդ բանը բոլորի ուշադրութիւնը գրաւել է, թէ ինչ նպատակ կայ բազարում հարիւրաւոր դատարկ խանութներ թողնելով այդ Թուրքը եկել հէնց եկեղեցու խանութների հանդէպը բուն է դնում։

Կ. Յակոբեանց

ՆԱՄԱԿ ԿԱՂԶՈՒԱՆԻՑ

Հոկտեմբերի 6-ին

Բաւական ժամանակ է, որ տեղիս հայոց վերաբացվող դպրոցի հոգաբարձութիւնը վերջացրել է աշակերտների ընդունելութիւնը, հրաւիրել է աւագ ուսուցիչ, բայց դպրոցի շինութիւնը չը յանձնելու պատճառով, դեռ ուսումը չէ սկսվել և մօտ 250 աշակերտ-աշակերտուհիներ մնացել են փողոցներում, որոնց ծնողները շարունակ տրտնջում ու բողոքում են։ Իսկապէս շատ անել վիճակ է. անշուշտ նոյնն է ամեն տեղ. ուրեմն ինչու միջոցներ ձեռք չեն առնվում այդ ընդհանուր և շատ յարգելի պահանջին շուտ բաւարարութիւն տալու համար Կայսրի բարձր հրամանը ի կատար ածելու։

Դպրոցների բացվելով՝ դարձեալ առաջ եկաւ մի ծանր հայոց, հայ-դպրոցների տնտեսական աննախանձելի վիճակի հարցը, որոնցից մեծ մասը ուղղակի մուրացկանութեամբ են կառավարվում։ Շուլաւէր գիւղը մի լաւ օրինակ է տուել մեզ, որոշելով աշակերտ-աշակերտուհիներին անխտիր ձրի ընդունել դպրոց և անխտիր կերպով էլ ամեն ծուխի համար պարտաւորեցուցիչ դարձնել դպրոցին տուրք տալը։ Երանի թէ այդ կարգադրութիւնը մի շրջաբերականով հայերիս համար ընդհանուր լինէր հոգևոր բարձր իշխանութեան կողմից, որին, ի հարկէ, աւելի պատկառանքով կը վերաբերվէին ամենքն էլ։

Կիրակի, ամսիս 2-ին, տեղիս վերաբացվելիք ուսումնարանի հոգաբարձութիւնը, լսելով որ պ. Զ. Աղաջանեանի տնում «փեսատեսի» ուրախութիւն կայ, երկու հոգով ներկայացան այնտեղ և առաջարկեցին վերաբացվելիք դպրոցի համար նուիրատւութիւն՝ ներկայացնելով այն ցուցակը, որի մէջ՝ բարի օրինակ լինելով՝ ստորագրել էին պ.պ. Ս. Մուրադեան և Մ. Պետրոսեան 100-ական րուբլի։ Հանդիսականներից նուիրեցին՝ պ.պ. Զ. Աղաջանեան 25 ր., Տ. Սէյլանեան 25 ր., Գ. Շեխեան 25 ր., Ս. Ղարիբեան 5 ր. և Յ. Մուրադեան 3 ր., ընդամենը 83 ր.։ Հոգաբարձութիւնը շնորհակալութիւն է յայտնում յարգելի նուիրատուներին։

Մ. Ղազարեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Վերջին 2 ամիսներում Թիֆլիսի ազգաբնակութեան վրա աւելացել է 20,000 մարդ, որոնք եկել են Բագուի, Երևանի և Գանձակի նահանգներից։

—

Տեղական լրագիրները հաղորդում են, որ պրինց Նապոլէօնը հեռանում է Երևանի գեն.-նահանգապետութիւնից և նրա տեղը նշանակվում է գեներալ Եացկեվիչը, որի օրով տեղի ունեցաւ Թիֆլիսում օգոստոսի 29-ի արեան բաղանիքը։ Պրինցի հեռանալը մեծ ցաւ է պատճառելու Երևանի նահանգի հայ ազգաբնակութեանը, որովհետև այդ եւրոպացի պրինցը կարողացել էր արդարութեանը միայն ծառայել և ոչ հային կամ Թուրքին։

—

Թիֆլիսից հեռագրում են «Պետերբ. Հեռ. Գործակալութեան» հոկտեմբերի 8-ին. «Պաշտօնական։ «Ռուսական Հեռ. Գործակալութեան» Գանձակից ստացած հեռագիրը սեպտեմբերի 30-ից, որով յայտնված էր, թէ Փոխարքան՝ Զանգեզուրի վարչութիւնն էլ յանձնելով գեներալ Տակայշվիլուն, միաժամանակ զրկել է նրան այն լայն լիազօր իրաւունքներից, որոնցով գեներալին աջողվեց արագ ընդհատել Շուշու գաւառի անկարգութիւնները և առանց որոնց իբր թէ գեներալի Զանգեզուր գնալն ապարդիւն է. այդ լուրը թիւրիմացութեան արդիւնք է։ Երբ գեներալ Տակայշվիլին ուղարկվեց Շուշի, նրան յանձնվեց բոլոր զօրամասերի ընդհանուր հրամանատարութիւնը և իրաւունք՝—խնդրելու քաղաքացիական իշխանութեան օժանդակութիւնը։ Անբացատրելի պատճառով՝ Շուշից ստացված այդ ժամանակվայ բոլոր հեռագրերը նրան սկսեցին կոչել երբեմն գինուորական նահանգապետ, երբեմն գեներալ-նահանգապետ, և դա տեւեց մինչև այն ժամանակ, երբ հրատարակվեց նրա Զանգեզուր նշանակվելու հրամանը։ Փոխարքայի տուած հրահանգներով նրա իրաւունքներն աւելի մեծացել են, քան առաջ, որովհետև նրան արվեցին բացի քաղաքացիական իշխանութիւնից օգտվելու արտօնութիւնից, նահանգապետների բոլոր իրաւունքները հասարակական կարգը և անհատների ու անձերի ապահովութիւնը պաշտպանելու վերաբերմամբ։ Կը նշանակէ ներկայումս թուրքական և հայկական աւազակախմբերին հալածելու համար Զանգեզուրի գաւառում՝ Տակայշվիլին ունի այն բոլոր իրաւունքներն ու պարտականութիւնները, ինչ որ ունէր Շուշու գաւառում»։

—

Հոկտեմբերի 6-ին Կոմս Վիտտէի տանը տեղի է ունեցել մինիստրների խորհուրդ միտինգների և այն միջոցների մասին, որոնցով պէտք է բարձրագոյն դպրոցներն ազատել կողմնակի անձերի ժողովատեղի լինելուց։ Խորհուրդը միաձայն որոշել է, որ այդ ժողովրդական միտինգներին դիմադրելը ցանկալի չէ, որովհետև դրանք կազմվում են հասարակութեան պահանջով. պէտք է շտապեցնել Մինիստրների Խորհրդում ժողովների ազատութեան կանօնների վերջնական մշակումը։ Երբ այդ կանօնները պատրաստ կը լինեն, այն ժամանակ մինիստրութիւններն իրանց իրաւասութեան տակ եղած բարձրագոյն դպրոցներին շրջաբերական կուղարկեն, որով կը հրամայեն թոյլ չը տալ մասնաւոր անձերի ժողովներ իրանց շէնութիւններում. իսկ եթէ այդպիսի ժողովներ կրկին շարունակվեն, այդ դպրոցներն անպատճառ պէտք է փակվեն։

—

Նոր-Նախիջևանի Հայոց Բարեգործական Ընկերութիւնը մի յատուկ գումար է յատկացրել Կովկասում Թուրքական գազանութիւններից վնասված հայ անձերի համար։ (Д. Р.)

—

Պետերբուրգի համալսարանի րէկտորը, երբ նրան դիմեցին համալսարան ընդունելու կանանց ևս իբր ազատ ունկնդիրներ,—բարեհաճեց խուսափողական պատասխան տալ։

—

Ցենզուրական գլխաւոր վարչութիւնը պէտք է նորից վերաքննէ այն բոլոր գրութիւնները, որոնք վերջին 5 տարվայ ընթացքում ենթարկվել են արգելման։

—

Պետերբուրգում և Մոսկվայում կազմակերպվում են հսկայական միտինգներ, որոնց նպատակն է բողոքել մահվան պատժի դէմ և պահանջել նրա վերացումը։

—

Մոսկվայում միտք է յղացել նորերս վախճանված իշխան Տրուբեցկոյին արձան կանգնեցնելու համար ամբողջ Ռուսաստանում նուիրատւութիւններ ժողովելու։

—

Հեռագրերը հաղորդել էին, որ ատաղձագործների (խառատ, դիւրգեար) շատ մեծ պահանջ կայ Բագւում, որովհետև հայ և ռուս արհեստաւորները թողել փախել են Բագուից։ Այժմ կարգը մի քիչ վերականգնվել է, զօրքերի թիւը ահագին է, աշխատանքները վերսկսված են։ Տեղական լրագիրներն ասում են, որ եղած հիւսները ստանում են օրական 3 ր. 50 կոպէկից մինչև 5 րուբլի, և հանքատէրերն իրար ձեռքից են խլում այդ արհեստաւորներին։—Ասպարէզ կայ, հայ արհեստաւորներ, շտապեցէք. փախուստ տալը լաւ չէ։ Գնացէք այժմ աւելի շատ թւով և աւելի պատրաստ անձնապաշտպանութեան։

—

Նախիջևանի աղէտի զոհերի օգտին ստացանք Նաւթլուխի բնակիչ Մելիքսեդէկ Յովհաննէսեանի Տէր-Մարտիրոսեանի տանը մի փոքրիկ խնջոյքին մասնակցող տիկիններից, պարոններից և օրիորդներից Աղէքսանդր աւ. քահ. Վարդանեանի ձեռքով հաւաքած 7 ր. 16 կոպէկ։

—

Օդեսայից հեռագրով ստացանք 600 րուբլի, որ այդ քաղաքի հայ հասարակութիւնից հանգանակել են տիկին Յովհաննեան, օրիորդ Ջիկալեան և պ. Կարապետեան, Շուշու վնասված հայերի համար։ Համաձայն նուիրատուների ցանկութեան այդ գումարը կը յանձնենք նպաստամատոյց յանձնաժողովին՝ Շուշի ուղարկելու համար։

—

Պոբեդոնոսցեվի և մինիստր Կոկօվցեվի պաշտօնից հեռանալու լուրը իբր թէ մինիստրների կաբինետ հիմնելու առիթով ծագած անհամաձայնութիւնների պատճառով,—բոլորովին անհիմն է։ (Р. В.)

—

Պետերբուրգի երդուեալ հաւատարմատարների ընդհանուր ժողովը խոշոր մեծամասնութեամբ որոշել է բոյկոտ յանել Պետական Դումայի դէմ։

—

Զարջոյում հաստատված է հասարակական գրադարան։ Նրա կանօնադրութիւնն արդէն հաստատված է։ Այդ գրադարանի հիմնադիր անդամների գլխաւոր թիւը կազմում են Զարջոյի ռուսիկանացած պաշտօնեաները։

—

Վլադիկաւկազի քաղաքային ուպրավայի անդամ պ. Բաեվը խնդիր է ներկայացրել Կովկասի Փոխարքային, որ թոյլատրվի իրան Վլադիկավկազ քաղաքում հրատարակել օսերէն լեզուով մի լրագիր «Իրօն Գազէտ» («Օսերի լրագիր») անունով։

—

11-ի դադարից յետոյ, վերջապէս կիրակի օրը ստացանք Մոսկվայի լրագիրները։ Ինչպէս յայտնի է՝ լրագիրները դադարել էին Մոսկվայի ահագին և արիւնահեղ խառնակութիւնների պատճառով։ Հեռագրերը և Պետերբուրգի լրագիրների հաղորդածները չափազանց քիչ և գունատ են այն արիւնհեղութիւնների ու կատաղի ընդհարումների հետ համեմատած, որ նկարագրում են Մոսկվայի թերթերը։ «Р. В.» առաջ բերելով այդ վայրագ պատահարները, աւելացնում է, որ մի անգամ էլ պարզ երևաց թէ կեանքի զարգացած նոր պահանջները և հին կազմը ամենևին իրար չեն սազում. որ պէտք է շուտով, շատ շուտով նոր օրէնքներ, նոր ազատութիւններ, նոր սահմանադրութիւն շնորհել ամբողջ Ռուսաստանին, եթէ ոչ արդէն պարբերական ու ընդհանուր դարձած այդ ցոյցերն ու արիւնհեղութիւնները կարող են կործանման դուռը հասցնել Ռուսաստանին։

—

Մինիստրների Կոմիտէտը, քննութեան առնելով երկրագործութեան մինիստրութեան այն ծրագիրը, որով առաջարկվում էր Հեռաւոր Արևելքը և Արևելեան Սիբիրը բնակեցնել ռուս-ճապօնական պատերազմին մասնակցող զօրքերով,—որոշեց այդ զինուորներից ամեն մէկին տալ 100 րուբլի, եթէ համաձայնվեն մնալ յիշված նահանգներում։ Իսկ նախագծի միւս մասը Կոմիտէտը, համարելով օրէնքով հաստատվելիք գործ, թողեց Պետական Դումային։

—

Ստացանք Գաբրիէլ Սունդուկեանցի Ամուսիններ կատակերգութեան երրորդ տպագրութիւնը (ուղղած)։ Տպված է Թիֆլիսում, շքեղ և ընտիր տպագրութեամբ. գինն է 1 րուբլի։ Ի նկատի ունենալով, որ յարգելի հեղինակը փոփոխութիւններ և ուղղումներ է մտցրել իր այս աշխատութեան մէջ, մենք առանձին կը խօսենք նրա մասին։

—

Ներկայ հոկտեմբեր ամսում, ինչպէս արդէն հաղորդել էինք, մտադրութիւն կայ հրաւիրել ռուս գրագէտների դաշնակցութեան ընդհանուր ժողով Պետերբուրգում։ Ծրագիրը հետևեալն է լինելու. 1) Դէպի Պետական Դուման բռնելիք դիրքը։ 2) Գրագէտների դաշնակցութեան յանձնված մի քանի մասնաճիւղերի հարցը ընդհանուր քաղաքական գործադուլ անելու մասին։ 3) Գրողների դաշնակցութիւն կազմակերպելու խնդրի վերաբերեալ մի քանի հարցեր։—Ժողովին մասնակցել կարող են միայն գրագէտների դաշնակցութեան անդամները։

—

Հոկտեմբերի 1-ին Պետերբուրգի հոգևոր ճեմարանի սաները դիմել են տեսչին և խնդրել, որ հանգուցեալ Տրուբեցկոյի համար հոգեհանգիստ կատարվի։ Տեսուչը մերժել է հետևեալ խօսքերով. «Իմ համոզումները արգելում են աղօթել նրա համար։ Տրուբեցկոյը մեզ հակառակ բանակի մարդ էր։» Փոխանակ հոգեհանգստի, տեսուչը հրամայեց գոհաբանական մաղթանք կատարել դասերն սկսվելու առիթով, բայց ուսանողները քաշվեցին երրորդ լսարանը, ժողովվեցին, ընտրեցին մի նախագահ և սկսեցին „Вѣчная память" երգել։ Հակայական ոգևորութիւն էր տիրում. արտասանվեցին բազմաթիւ ճառեր։ Յետոյ քննութեան առնվեց ճեմարանի ինքնավարութեան հարցը և որոշվեց, որ դա անհրաժեշտ է ճեմարանի համար։

—

Պետերբուրգում սկսել են լոյս տեսնել երկու նոր օրգաններ—մէկը շաբաթաթերթ—Русскій Рабочій անունով, իսկ միւսը ամենօրեայ—Народный Голосъ անունով։

—

Բագուի ժամանակաւոր գեներալ-նահանգապետ գեներալ-լէյտէնանտ Ֆադէևը հետևեալ յայտարարութիւնն է կպցրել տուել Բագու քաղաքում և նաւթադաշտում. «Բագուի նաւթաշրջանի բոլոր հանքերը պաշտպանվում են զօրքերով։ Պահպանութիւնը լիապէս բաւարար է, այդ պատճառով այն նաւթահանքերը, որոնք որ և է պատճառով դեռ չեն վերսկսել աշխատանքները, կարող են լիակատար անվտանգութեամբ սկսել աշխատանքները»։—Բիւրոկրատիան միշտ մի և նոյն պատրաստի ֆրազն է ասում—«ամեն միջոց ձեռք է առնված, կարգը կատարեալ է»։

—

Անդրկովկասեան երկաթուղու Լանչխուտի կայարանի գլխաւոր Էդ. Շիմկեվիչը սպանվել է իր կայարանի առջև հոկտեմբերի 8-ին. երկու կողմից միաժամանակ կրակ են արել նրա վրա և տեղն ու տեղը վայր գլորել։ Սպանողները փախել են։

—

Քութայիսի նահանգի պետական անտառներից «Բաղդադի Դաչա» կոչված արժէքաւոր ու մեծ դաստակերտը, որ պատկանում էր պետական գանձարանին, այրել են գիւղացիները։ Հրդեհն այնքան զօրեղ է եղել, որ ամբողջ Օբասթումանը լուսաւորված է եղել նրա լուսով։

—

ՍՈՒԽԱՂԻՑ (Ղրիմ) մեզ գրում են. «Խաղողի այգեկութը այս տարի շատ վաղ սկսվեց և շատ շուտ ևս վերջացաւ, որովհետև այգիներում հաւաքելու բան չը կար։ Տասնեութական դեսեատին այգիներ ունեցողները հազիւ ստացան 200—250 վեդրօ, իսկ 6—7 դես. ունեցող այգիներից ստացվեց 40—50 վեդրօ։ Ծովափի այգիները աւելի վատթար էին։ 4—5 դես. այգուց դուրս էր գալիս 4—5 վեդրօ։ Սուդաղի շրջակայ գիւղերում այն է Խուլթաղ, Այսէրէս, Գոզ, Թոկլուկ և այլն տեղ-տեղ խաղողի բերքը միջակ էր։ Սա առաջին և երկրորդ տարին չէ, որ անգութ բնութիւնը, իր երաշտով, հարիւր հազարով վեդրօ արտադրող Ղրիմի ափերից, այս գեղեցիկ վայրը ամայի անապատ դարձրեց։ Սա արդէն չորրորդ տարին է, որ Սուդաղի թէ խաղողը և թէ՝ պտղատու ծառերը երաշտից դեսեատիններով չորանում են։ Այգետէրերի դրութիւնը աննախանձելի է. բնութեան վերջին տարիների հարուածները խլեցին նրանց երեսից ուրախութեան ժպիտը, ձգելով տխրութեան և ծանր հոգսերի մէջ։ Դեռ գինի առնողները եկած չեն, կարծում ենք, որ հազիւ թէ՝ մի երկու հոգի առնող գար, որովհետև գինին շատ քիչ է։ Չը նայելով որ խաղողի բերքը շատ սակաւ է, բայց գները թանգ չեն։ Այո, Սուդաղը այլ ևս այն չէ, ինչ որ էր սրանից տասը տարի առաջ։ Այն ժամանակ այստեղ կեանքը եռ էր գալիս, գինու առևտուրը ծաղկած վիճակի մէջ էր, և ամենքը ուրախ էին և գոհ բնութիւնից։ Սուդաղը աւելի վատթար դրութեան մէջ կընկնէր, եթէ իր մեղմ և կենսատու օդով և բնութեան գեղեցկութեամբ, չը գրաւէր մեծ քաղաքների բնակիչների ուշադրութիւնը, որոնք ամառ ժամանակ գալիս են Սև ծովի այս գեղեցիկ ափին կազդուրվելու»։

—

ԱՐՄԱՒԻՐԻՑ մեզ գրում են. «Վերջապէս այսօր, սեպտեմբերի 25-ին, նորընտիր հոգաբարձութիւնը հազիւ կարողացաւ պաշտօնապէս բանալ ծխական—եկեղեցական ուսումնարանը երկու բաժանմունքով։ Պատարագից յետոյ ամբողջ քահանայական դասը զգեստաւորված գնաց դէպի եկեղեցական տունը ու կատարեց բացման օրհնութիւնը։ Աշակերտների թիւը հասնում է 110-ի, սակայն ընդունվելու են մինչև 60 հոգի, որովհետև մինչև այժմ նախկին եկեղեցական տունը վերադարձրած չեն, իսկ հոգաբարձութեան ձեռքի տակ եղած տունը 60-ից աւել աշակերտ չէ կարող տեղաւորել։ Երկու եկեղեցիների ծխականները միացած՝ ընտրել են հոգաբարձուներ թէ ուսումնարանի և թէ եկեղեցական կա-

լուածքները կառավարելու համար հետեւողներին. բժիշկ Սեֆերեան, փաստաբան Բալուղեան, փաստաբան Եազօրով, Մ. Թորոսեան, Ա. Յակովբջանեան ու երեք երէցփոխներ»։

—

ԵԿԱՏԵՐԻՆՕԴԱՐԻՑ մեզ գրում են. «Կիրակի, սեպտեմբերի 18-ին, տեղիս հայոց եկեղեցում պատարագից յետոյ աւագ քահանան քարոզ խօսեց, նիւթ վերցնելով Անդրկովկասի ներկայ աղէտալի դէպքերից։ Վերջում խնդրեց, որ տեղիս հայ կանայքը յանձն առնեն հաւաքելու հին շորեր և զանազան իրեր, որոնք իրանց համար անպէտք են։ Սակայն այստեղի օրիորդները և տիկինները մինչև օրս էլ անտարբեր են մնացել և շատ զարմանալի էլ չէ, քանի որ այստեղի հայ տիկինները և օրիորդները անպատւաբեր են համարում իրանց համար դռնէ դուռն ընկնել և շորեր հաւաքել»։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻՑ

Սալմաստ, սեպտեմբերի 6-ին

Կովկասեան այս վերջին (Շուշու և Բագուի) հայ-Թուրքական խառնակութիւնների հակազդեցութիւնը, համեմատաբար անցեալի հետ, աւելի մեղմ եղաւ Թուրք շրջանում—էլ այնքան բուռն շշուկներ չեղան, ինչպէս եղան առաջին շփոթութիւնների ժամանակ։ Խուժանական դատողութիւնով այս անգամ էլ, հայ, ռուս և վրացին միացած՝ Թուրքերին կոտորում են, այն ինչ առաջ ասվում էր, թէ ռուսի հաւանութիւնով և թիկունքով Թուրքը հային ջարդ է տալիս։ Զուտ հայաբնակ գիւղերում գրեթէ բոլորովին հանդարտութիւն է տիրում. սակայն Թուրք և հայ խառն գիւղերում փոքր ինչ երկիւղ ու տագնապ է նկատվում, Թուրքերի կողմից աւել-պակաս խօսքեր խօսվելու պատճառով։

Հաստատ կերպով չէ կարելի ասել, թէ մոլեկան կրակը այս կողմն էլ պիտի բռնկվի թէ ոչ, սակայն հաստատ կարելի է ասել, որ շատ բաներում մեծ տարբերութիւն կայ Կովկասի մուսուլմանների և Իրանի Թուրքերի միջև։ Վերջինները աւելի մեղմաբարոյ են և ուրիշ բնորոշ պատճառներ կան, որոնք կարծել են տալիս, որ կովկասեան սարսափները, արիւնհեղութիւնները կրկնութիւններ չեն կարող ունենալ այստեղում։

Անցեալները Թաւրիզից եկած մի բարձրաստիճան պաշտօնեայ, մի առիթով, հրապարակով մի ցուրեկան խօսք ասեց, որը դէպի լաւը տրամադրեց Թուրքերին. Թէ ինքն Քէրբէլայում գտնված միջոցին, երբ Բագուից, Թուրքերի կողմից՝ պարծանքով հեռագրվելիս է եղել այնտեղի մուշտէյիդին, թէ այսքան հայեր կոտորեցինք և այլն, մուշտէյիդը հեռագրով պատասխանելիս է եղել, թէ դուք շատ մեղք էք գործել. դուք ինչպէս ջուղաբ պիտի տաք Ալլահին անմեղ արիւն թափելու համար. եթէ հայը ձեր եսիրը (գերի) քաշէր տանէր, այդ դէպքում դուք կարող էիք արդարանալ ձեր արածի համար, բայց այժմ դուք սեւերես էք Աստծու առաջ։ Ի՞նչ խօսք, որ շատ միխիթարական է Թուրքի բերանից այսպէս խօսքեր լսելը և, եթէ դրանք Քէրբէլայի մուշտէյիդի հարազատ խօսքերն են, մեծ ամօթ այն դիպլօմատ և լուսամիտ համարված մուսուլմաններին, որոնք մթութեան միջից ո՛րքան անմեղ արիւն թափել տուեցին, ո՛րքան աւերմունքներ գործել տուեցին, որոնք ոչ մի միտք չունեցան և չեն կարող ունենալ։

Տեսնվել է, որ զէնքի մեծաքանակ գնումներ են եղել Թուրքերի ձեռքով Կովկաս փոխադրելու համար, թէև գնումները շահասիրական նպատակով են եղել։

Բարձրից եկած հրամանով արգելվեց անցագիր տալ դէպի Կովկաս դիմել ցանկացողներին. պանդուխտներին Ռուսաստան անցնել դարձեալ արգելվեց և Արաքսի ափից մէկ-երկու խումբ ճանապարհորդները յետ դարձվեցին։

Հացի խնդիրը դարձեալ տանջում է ամեն ազգաբնակութիւնների աղքատ դասակարգերին. ապրուստի միջոցները շատ թանգացել են անցեալ տարվանից. առևտուրն էլ շատ բանուկ չէ։ Անցեալ շաբաթվանից հայերին արգելվեց Դիլմանի հրապարակից ցորենը գնել այն առարկութիւնով, թէ հայերը Թուրքերից առհասարակ բարեկեցիկ (?!) լինելով՝ հրապարակը ցորենից դատարկում են, առանց մտիկ տալու գնի թանգութեանը և դրանով ցորենի հրապարակագնի աւելի բարձրանալուն պատճառ դառնում։ Հայերը մեղադրվում են նաև այն բանում, որպէս թէ հայրուսաները շահախնդրաբար գնում-ամբարում են, յետոյ աւելի սուղ գնով ծախելու նպատակով։ Հակիչ պաշտօնեաները (Ֆէրրաշները), սակայն հայ գնողներից մի քանի ղանները առնելով՝ իրանց մեծաւորի դրած արգելքը մասամբ մեղմացնում են...։

Անցեալ շաբաթ բացվեցին Հաֆթվան և Ղալասար գիւղերի ուսումնարանները, թէև պակաս ուսուցիչներով. միւսները դեռ փակ են։ Ժողովուրդը թէև երկրագործական պարապմունքներից մեծ մասամբ ազատվել է, սակայն այժմ էլ զբաղված է Ուրմիից և Կիւնէյից մեծ քանակութեամբ ծախելու համար բերված խաղողները գնելով և գինի ճզմելով։ Սեպտեմբեր և հոկտեմբեր ամիսները գինի գցելու սէզօնն է. սովորական իրականութիւն եմ խօսում, մազաչափ սիրտ, տրամադրութիւն չունեմ վիրաւորած լինել ժողովրդի սառն անտարբերութիւնը դէպի ուսումնարանական գործը...

Ցով.

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

«L'Arménie»-ն խօսելով Աբիկ Ունճեանի սպանութեան մասին, ասում է. «Մի պատուական հայ էր։ Նիւթապէս օգնում էր շատ չքաւոր ընտանիքների, նպաստում էր մեր եկեղեցիներին, ուսումնարաններին, Եէդի-Կուլէի Ազգ. Հիւանդանոցին, Արմաշի դպրանոցին։ Իբրև անդամ Հայաստանի սովեալների նպաստամատոյց յանձնաժողովի, որը գործում էր Ներսէս Վարժապետեանի պատրիարքութեան օրով, հաւաքել և ուղարկել է ահագին գումարներ։ Հաստատամիտ և կորովի անձնաւորութիւններից մինը եղաւ յիշեալ պատրիարքին, որ առեծեց հայկական հարցը։ Նա Օրմանեան պատրիարքին դատապարտում էր նախորդների քաղաքականութիւնից հեռացած լինելու համար։ Նա միշտ կապված մնաց Խրիմեան և Իզմիրլեան սրբազաններին, նրանց Երուսաղէմ աքսորվելուց յետոյ անգամ։ Կառավարութեան կողմից կասկածվելով յեղափոխական կոմիտէտներին նպաստներ յատկացրած լինելու յանցանքի մէջ, Թուրք դատարանների առաջ հանվեց և Արփիարեանի Կարմիր Ժամուց ի այս հերոսը՝ բանտում ինչպէս և իր դատաւորների առաջ բարձր պահեց իր ցեղի արժանապատւութիւնը։ Եթէ ճիշտ է, որ այս վեհանձն մարդը մերժել է տալ մի յեղափոխական կոմիտէտի գործակալին 50 ոսկու չնչին գումարը, այդ անկասկած արել է հաւատացած լինելով՝ որ այդ փողը իր հայրենակիցների դրութեան վատթարացումին միայն պէտք է ծառայէր։ Ուրիշ ազգութիւնների պատկանող հայրենասէրներ՝ նմանօրինակ դէպքերում գործել են միևնոյն եղանակով։ Պ. Ն. Ցրիգերիկեէն գրում էր «Européen»-ում հետևեալը. «Լեհերը մի նոր, ապարդիւն ապստամբութեան վտանգին չեն դիմի երբէք։ Ես շատ լաւ յիշում եմ մի դէպք, որ 1863 ի ապստամբութեան ժամանակ պատմել է ինձ մի ծերունի հայրենիքից աքսորական, որը պատկանում էր Պօդօլիայի մեծ ընտանիքներից մէկին։ Ծերունի աքսորականի հայրենակիցներից մէկը՝ շատ հարուստ և առանց ժառանգորդի մի անձնաւորութիւն՝ ընդունում է այցելութիւնը մի յեղափոխականի, որ 100,000 րուբլու նպաստ էր խնդրում։ Լեհացի ազնուականը մի րոպէ յետոյ մտնում է սրահ՝ 100.000 րուբլու թղթադրամ ձեռքին. բայց թղթադրամները գցում է կրակի մէջ. «Ես ձեզ փող չեմ տայ որպէս զի չարիք չը հասցնէք մեր ժողովուրդին։ Եթէ յաղթանակի մասին վստահ՝ ապստամբվէինք, ես ձեզ կը տայի ոչ միայն իմ ամբողջ կարողութիւնը, այլ և իմ անձը»։

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐ ՆՈՐԸ

ՌՈՒՍԱՑ ՀԵՌԱԳՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

8 հոկտեմբերի

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 8 հոկտեմբերի։ Կանանց բարձրագոյն կուրսերի խորհուրդը որոշեց յետ ընդունել 1904 թւի ապրիլին արձակված ունկնդրուհիներին։

Ֆինանսների մինիստրութիւնը թոյլատրեց վարկունակութեան գրասենեակներ բանալ Մոսկվայում, Օդեսայում և Վարշավայում։ Շուտով Պետերբուրգ է գալու Բեռլինի լրջագոյն գրասենեակի տէր Շիմել Շէնէլ, որը դիտաւորութիւն ունի մի քանի գրասենեակներ բանալ Ռուսաստանում։

Պետերբուրգի հոգևոր ակադէմիան հեռագիր ստացաւ, որ Մոսկվայի ակադէմիան փակվեց. փակվում է Կազանի ակադէմիան. Կիևի ակադէմիան քննում է ինքնավարութեան հարցը։ Պետերբուրգի ակադէմիայի րէկտոր Սերգի եպիսկոպոսը յայտնում է ուսանողներին, որ պրոֆեսորների խորհուրդը ընդունում է օգոստոսի 27-ի ինքնավարութեան կանոնների տարածման անհրաժեշտութիւնը ակադէմիայի վրա, և հրաւիրում է ուսանողներին շարունակել ուսումը, սպասելով միջնորդութեան հետևանքին, հակառակ դէպքում ակադէմիան փակված յայտարարել։

ՎԻԵՆՆԱ. Բանակցութիւններ սկսվեցին առևտրական դաշնագիր կապելու մասին Բուլգարիայի հետ։

ԲԵՐԼԻՆ, 8 հոկտեմբերի։ Բեռլինի բանկային ֆիրմաների աջակցութեամբ հիմնվեց բուլգարական «Բանկա-Կրեդիտա» 2 միլիոն ակցիոնէրական դրամագլխով։

ԲԷԼԳՐԱԴ, 8 հոկտեմբերի։ Պետական ծախսերի և եկամուտների հաշւեկշռի նախագիծը 1906 թւի համար նախատեսնում է 91 միլիոն ֆրանկ, երեք միլիոն աւելի քան 1905 թւի հաշւեկշիռը։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 8 հոկտեմբերի։ Զինուորական բժշկական ակադէմիայի ուսանողների ժողովում մշակվեց մի որոշում, որով պահանջվում է ակադէմիա ընդունել քաղաքական պատճառներով արձակված բոլոր ուսանողներին և վերացնել զինուորական դիսցիպլինան ու կեանքի ռէժիմը ակադէմիայում։ Հաղորդակցութեան ճանապարհների ինստիտուտի ինժեներների ժողովում ցանկալի է ճանաչված թոյլ տալ առանձնակներով [illegible] մասնակցել նիստերին իրանց ռեֆերատներով։ Դեղատների տէրերի խորհրդակցութեան մէջ ֆարմացևտների հետ, որոնք արդէն երկրորդ անգամ է գործադուլ են արել, դեղատների տէրերը առ այժմ պրինցիպիական համաձայնութիւն տուին զիջումներ անելու։ Մերձակայ նիստը վերջնականապէս կը վճռէ այն հարցը, թէ պէ՞տք է արդեօք երկրորդ անգամ գործադուլ անել, թէ չէ։

ՎԱՐՇԱՎԱ, 8 հոկտեմբերի։ Գեներալ-նահանգապետի օգնականի հրաւիրած անձինքը երէկ խորհրդակցութեան հաւաքվելով զէմստվային ինքնավարութիւն մտցնելու գործի վերաբերմամբ Լեհաստանի Թագաւորութեան մէջ, որոշեցին խնդրել ընտրողների յանձնաժողով հրաւիրել կալուածատէրերի հասարակութիւնից և զէմստվային, կրեդիտային ու առևտրա-արդիւնաբերական հիմնարկութիւններից, որը կը զբաղվի այդ գործով։ Գեներալ-նահանգապետը համաձայնութիւն տուեց դրան։

ՊԵՐՄ, 8 հոկտեմբերի։ Պարզվեց, որ տեղական ընտրութիւնների ժամանակ, իրանց թեկնածութիւնը կը դնեն Պետական Դումայի անդամ ընտրվելու համար մի քանի լեռնային գործարանների տէրերը, որոնք պատկանում են բարձր արիստոկրատիային։

ՍԻՄՖԷՐՕՊՕԼ, 8 հոկտեմբերի։ Դումայի այսօրվայ նիստում որոշվեց բանալ իշխան Տրուբեցկոյի անուան բարձր տիպի դպրոց և դրամագրութիւն սկսել Մոսկվայի դումայի հետ Մոսկվայում իշխան Տրուբեցկոյի անուան ազատ համալսարան բանալու վերաբերմամբ, Սիմֆէրօպօլի հաշւին ընդունելով ծախսերի յարաբերական մասը։

Լրագրական տեղեկութիւնների համեմատ, գլխաւոր հրամանատար Լինեվիչ Պետերբուրգ կը գայ յունվարի առաջին թւերին։ Նա կը մնայ Պետերբուրգ ուղիղ մէկ ամիս։

ԲԵՐԼԻՆ, 9 հոկտեմբերի։ Զօրքերի շարժումը դէպի հարաւ-արևելեան Աֆրիկա անպաշտպան թողեց Դարէյսալամը, որի հետ հեռագրական հաղորդակցութիւնն ընդհատված է։

ԼՕՆԴՕՆ, 9 հոկտեմբերի։ Հայաշի կը նշանակվի դեսպան Վաշինգտոնում Տակահիրայի տեղ, որը նշանակված է Պետերբուրգում։

ՄԱԴՐԻԴ, 9 հոկտեմբերի։ Մինիստրական ճգնաժամը տեղի կունենայ Լուբէի ճանապարհ ընկնելուց յետոյ։

ՀՌՕՄ, 9 հոկտեմբերի։ Վատիկանի պրուսական դեսպանը տեսակցութիւն ունեցաւ պապի հետ, որի ժամանակ պարզվեց Վիլհէլմ կայսրի առաջիկայ այցելութեան հարցը։ Կայսրը կը ժամանէ Հռօմ եկող գարնանը և կայցելէ պապին ու թագաւորին։

ԲԷԼԳՐԱԴ, 8 հոկտեմբերի։ Բէլգրադ-Սօֆիա գծի ընդհատված հաղորդակցութիւնն վերականգնվեց.

ՄՕՍԿՎԱ, 8 հոկտեմբերի։ Համալսարանական խորհուրդը վճռեց հրատարակել գիրք րէկտոր իշխան Տրուբեցկոյի մահվան և թաղման մասին ճառերով և ստացված բազմաթիւ հեռագրերով։ Րէկտորի ընտրութիւնը տեղի կունենայ հոկտեմբերի 10-ին։

ԲԵՌԼԻՆ, 9 հոկտեմբերի։ Պէկինի նախկին գերմանական դեսպան Բրանդ, քննելով ռուսաճապօնական դաշնագիրը, ասեց, որ պէտք է Չինաստանի համաձայնութիւնը ստանալ պորտարթուրեան երկաթուղին գնելու համար, մի հարց, որի մէջ շահագրգռված են նրա նշանաւորագոյն տնտեսական շահերը։ Ռուսաստանը և Ճապօնիան կարող են ի կատար ածել իրանց դիտաւորութիւնը, այն է Դալնի-Խարբին-Իրաւոյ գիծը դարձնել համաշխարհային հաղորդակցութեան կենտրոն, մի բան, որին առաջ ձգտում էր Ռուսաստանը։ Չինաստանը անխախտ կը պահանջէ իր մասնակցութիւնը իր հողը կտրատող երկաթուղու վարչութեան և եկամուտների մէջ։ Հարցը երևի կը յանձնվի Հաագայի դատարանի վճռին։

10 հոկտեմբերի

ՆԻՒ-ԵՕՐՔ։ Գլխաւոր շտաբի պետը՝ Շաֆին յայտնել է Վաշինգտոնում մի տեսակցողի, թէ ամերիկական զօրքը, եթէ հաշուել մի մարդի տեղ մի մարդ, իր արժանաւորութիւններով ամենաքիչը հաւասար է ռուսական և գերմանական զօրքին։ Այդ յայտարարութեան հետ միաժամանակ դուրս եկաւ ընդհանուր—աուդիտօրի հաշիւը, որի համաձայն 60,000 հոգուց փախել են են 2529 հոգի և արտաքսվել զօրքի կազմից։

ՄՕՍԿՎԱ։ Կանանց հաւասար իրաւունքի դաշնակցութեան կայացած պատգամաւորական երկրորդ համագումարին եկան մօտ հարիւր լիազօրներ Ռուսաստանի բոլոր ծայրերից. կային լիազօրներ նոյն իսկ [illegible]։

ԿԱԶԱՆ։ Բոլոր ֆակուլտէտների և կուրսերի դասախօսութիւնները հաստատված ցուցակով կը սկսվեն հոկտեմբերի 10-ից։ Համալսարանի պրոֆէսորների խորհուրդը յարուցել է միջնորդութիւն՝ թոյլ տալ լսել դասախօսութիւններ ուսանողների հետ և միջնակարգ ուսումն ունեցող կանանց։

ՄՕՍԿՎԱ։ Մօսկվայում կազմվել է դաշնակցութիւն մահվան պատժի դէմ վճռական կռիւ մղելու համար։ Հիմնադիրները—փաստաբանական, լրագրական և գիտնական աշխարհի յայտնի ներկայացուցիչներն են, հասարակական գործիչներ և բժիշկներ։ Դաշնակցութիւնը համոզված է, որ «անկցի մահվան պատիժը» նշանաբանը կընդունվի բոլոր առաջադէմ կուսակցութիւններից և դաշնակցութիւններից։

ՊՍԿՕՎ։ Քաղաքային դուման որոշեց զետեղել իշխան Տրուբեցկոյի կիսարձանը ժողովրդական տան մէջ և պատկերը՝ դումայի դահլիճում։

ՎԻԵՆՆԱ։ Դիպլօմատիական շրջաններում լուր է պտտում, որ ի նկատի ունենալով Բ. Դրան ցոյց տուած յամառ դիմադրութիւնը՝ միջազգային ֆինանսական կօնտրօլ մտցնելու Մակեդօնիայում, այս օրերս կը կայանայ սուլթանի մօտ դեսպանների ընդհանուր ունկնդրութիւն, որոնք կը յանձնեն սուլթանին անհրաժեշտութեան դէպքում միասին մշակված ուլտիմատում։ Եթէ այդ միջոցն էլ անհետևանք կը մնայ, այն ժամանակ ընդհանուր ծովային ցոյց կը կատարվի։

ԿՕՊԵՆՀԱԳԷՆ։ Պետական խորհուրդը, հոկտեմբերի 7-ին, թագաւորի նախագահութեամբ, վճռեց սկզբունքով ընդունել նորվեգական թագի ակնկալված առաջարկութիւնը պրինց Կարլի համար։

10 հոկտեմբերի

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ։ Լրագրական տեղեկութիւնների համեմատ, ներքին գործերի մինիստրութիւնը անյետաձգելի է համարում հետևեալ օրինագծերը, որոնք վերաբերում են կրօնական ներողամտութեան հարցերին։ 1) հռօմէական-կաթօլիկ դաւանութեան պատկանող հոգևորականների բացակայումների գոյութիւն ունեցող կարգի փոփոխութիւնը. 2) ծխատէր քահանաներ. նոյնպէս և կաթօլիկ հոգևոր ակադէմիաների և կաթօլիկ սեմինարիաների րէկտորներ նշանակելու մասին. 3) կաթօլիկական խաչեր և սուրբ պատկերներ դնելու մասին. 4) կաթօլիկ թափօրների և կրօնական պրօցէսիաների մասին. 5) կաթօլիկ դաւանութեան հոգևոր անձերից օրէնքում վարչական տուգանքներ սահմանելու մասին. 6) օտար դաւանութիւնների հոգևոր գործերի կանօնադրութեան 187-դ յօդուածը վերացնելու մասին և Լեհաստանի Թագաւորութեան կաթօլիկ վանքերը փակելու մասին. 7) յանցանքների առաջն առնելու և վերջ տալու կանօնադրութեան 50-դ և 51-դ յօդուածների սատտուր վերացնելու մասին. 8) հնաւանդներին ճգնարաններ և մենաստաններ շինելու թոյլտուութեան մասին. 9) քաղաքացիական օրէնքների 330 և 109-դ յօդուածների վերացման և պրաւօսլավնի դաւանութեան անձանց հնաւանդների և աղանդաւորների հետ պսակվելու թոյլտուութեան մասին։

—

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ԲՈՐՍԱՆ

4 հոկտեմբերի

Բօրսայի դիսկօնտը	$5^1/_4$—$6^1/_2$%	»
Պետական 4% րենտան	$88^1/_4$ —	»
I Խաղար. տոմսերը	460— —	»
II » »	$350^1/_2$ —	»
III » »	$285^1/_2$ —	»
Տփղիսի քաղաք. Կրեդիտ. Ընկ.	— — —	»
Բագուի » » »	— — —	»
Տփղիսի հող. բանկի 5% . . .	— — —	»
» » » $4^1/_2$% . . .	— — —	»
Բագուի Նաւթ. Ընկ. . . .	502— —	»
Կասպիական Ընկ.	4400 — —	»
Մանթաշեան և Ընկ.	192— —	»
Նօբէլի և ընկ.	10150— —	»

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչներ՝ ԹԱԳՈՒՀԻ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ
ԻՍԱՀԱԿ ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԱԼԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ
ԲԺՇԿԱՊԵՏ Բ. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆԻ
Հիմնված 1880 թ.
(Թուլիս, Վորոնցովի արձանի հանդէպ)
Ամենօր, բացի կիրակի օրերից
ԱՌԱՒՕՏԵՆԵՐԸ
Բ. Ա. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ—11—12 ժ. [illegible]
ՁԻԳՈՎԱՆԻ—9—10 ժ. [illegible]
Զ. Ի. ԱՒԵՏԻՍԵԱՆ—11—12 ժ. [illegible]
Զ. Ի. ԲԱՐԱՍԱՆԵԱՆՑ—10—11 ժ. [illegible]
Ի. Դ. [illegible]—12—1 ժ. [illegible]
Ա. [illegible]—1—1½ ժ. [illegible]
ԿԻՆ-ԲԺԻՇԿ [illegible]—1½-2 ժ. [illegible]
Ց. Ց. [illegible]—1—2 ժ. [illegible]
ԵՐԵԿՈՆԵՐԸ
Ա. Մ. [illegible]—5—6 ժ. [illegible]
Խ. Գ. ԱՐՍԵԱՆ—6—7 ժ. [illegible]
Բ. Ա. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ—7—7½ ժ.
Վ. Ա. [illegible]
Վճարը 50 կ. [illegible]
Հիւանդանոցի վերատեսուչ
բժշկապետ Բ. Նաւասարդեան

Կենտրոնական
գրավաճառանոց, Թիֆլիսում, [illegible] են հետևեալ գրքերը.
[illegible] 10—10

ԲԺՇԿԱՊԵՏ
Գ. Թադեոսեան
Վերսկսել է հիւանդների ընդունելութիւնը, 9—11 ժ. առաւօտեան, և 6—7 ժ. երեկոյեան. [illegible] փող., տ. 15, տելեֆոն 1000. (ե. հ. կ.) 10—10

ԲԺԻՇԿ
Լեոն Օհանջանեան
Մասնագէտ մէզային, վեներական, սիֆիլիսի և կաշուի հիւանդութիւնների. Ընդունում է առաւօտեան 9-ից մինչև 11 ժամը, երեկոյեան 6—9 ժամ. [illegible] 11—12 ժ. [illegible] փողոց, տուն [illegible] № 2. (ա. օ.) 41—300

ԲԺՇԿԱՊԵՏ
Ա. Քաջանեան
Ընդունում է ներքին և ջղային հիւանդութիւն ունեցողներին առաւօտեան 9—11 ժ. երեկոյեան 5—7 ժ. [illegible] փողոց, տ. [illegible], № 13. տելեֆոն № 1061. (շ. հ. կ.) 10—20

ԱՏԱՄՆԱԲՈՅԺ
Ս. Ֆ. Շերմազանեանց
Ընդունում է հիւանդներին ամեն օր առաւօտեան ժամը 9—2 և երեկոյեան ժամը 3—6, [illegible]

ԲԺԻՇԿ Ա. ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՑ
Վերադառնալով արտասահմանից վերսկսեց հիւանդների ընդունելութիւնը [illegible] Սոլոլակ, [illegible] № 3/15 [illegible] (ա. օ.) 4—100

ԲԺՇԿԱՊԵՏ Մ. ՄՈՒՐԱԴԵԱՆ
[illegible]
Վերսկսեց ընդունելութիւնը [illegible] ամեն օր 10—11 ժամին առաւօտեան և 5—7 ժամին երեկոյեան. Բեհբուդեան փող. № 1, [illegible] տելեֆոն № 11. (ա. օ.) 8—20

ԹԻՖԼԻՍԻ ԱՐՏԻՍՏԱԿԱՆ ԹԱՏՐՈՆ
[illegible]
Այսօր, երեքշաբթի, հոկտեմբերի 10-ին, կը ներկայացուի
[illegible]
[illegible]
Սկիզբը երեկոյեան ժամը 8 ին։
[illegible]
«ՏԻՐՈՆԻԿԱ»
[illegible] «ՐՈՄԵՕ և ՋՈՒԼԻԵՏՏԱ». [illegible]

Արևանեան [illegible]
20—30 [illegible] 600 [illegible] Армянскъ, (Таврич. губ.) С. А. Доникову. 1—6

Ախալցխայի [illegible]
[illegible] 20-ը։ [illegible] 1—1

Բաղդադի [illegible]
Ծախում եմ
[illegible] 1—1

ԲԺԻՇԿ
Լեոն Բաժոյեան
Վերադարձաւ [illegible] № 55։ (ա. օ. յ. օր.մ.) 21—30

ԸՆԴՈՒՆՎՈՒՄ Է
խոհարարուհի ընտանիքում (Գրիբոեդովսկի փ.)
ՄԻ ԳԻՆԵՐՕԹԻԿ
Դիմել «Մշակի» խմբագրատուն. առաւ. 10-ից մինչև ժամը 3-ը։ 1—5

ԲԺՇԿԱՊԵՏ
Գ. Ա. ՂԱԽՎԵՐԴԵԱՆ
Մասնագէտ մէզային և սիֆիլիտիքական հիւանդութիւնների,—ընդունում է հիւանդներին առաւօտեան 12 ժ.—1 ժ, երեկոյեան 6 ժ.—9 ժ.։ Կուկիա, Սեմեօնովսկայա փ. № 20. (ե. հ. շ. կ.) 30—30

ԲԺԻՇԿ
Ս. ՄԻՐՋՈՅԵԱՆ
Մասնագէտ Աչքի հիւանդութիւնների, վերսկսեց հիւանդների ընդունելութիւնը։ Առաւօտեան 1—3 ժամը. երեկոյեան 5—6 ժամը՝ Սոլոլակսկայա փող. սեփ. տ.։ 15—25

ԲԺՇԿԱՊԵՏ
Տ. ԳԷՈՐԳ-ԲԷԳԵԱՆ
ԱՉՔԻ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
Ընդունելութիւն ամեն օր
Առաւօտեան ժամի 9-ից մինչև 12
Երեկոյեան » 5-ից մինչև 7
Վէլեամինովսկայա փողոց № 8։ (ե.ո.) 18—100

Զգուշացէք կեղծումներից
ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ
ԲՈՐՆՕ-ՏԻՄՕԼԵԱՆ ՍԱՊՕՆ
Դեղագործ
Ի. Ֆ. ԻՒՐԳԷՆՍԻ
Ոչնչացնում է պզուկները, այրվածքները, դեղին բծերը, ուռոյցքները և ազդում է աւելորդ քրտնարբրութեան վրա. ոչնչացնում է վատ հոտը։ Յանձնարարվում է իբր տուալէտի անուշահոտ սապօն բարձրագոյն տեսակի։
Ոսկէ մեդալ Լօնդօնում 1893 թ.
Կտորի գինը 50 կ., 1/2 կտորը 30 կ.։
Ծախվում է բոլոր ամենալաւ դեղատներում, դեղապահեստներում և անուշահոտութիւնների խանութներում։
Բոլոր Ռուսաստանի համար գլխաւոր պահեստը Գ. Ց. Իւրգէնսի մօտ Մոսկվայում։ (4, 19) 24—24

Այս յայտարարութիւնը տպված է „Правительств. Вѣстникъ“-ի № 43/1903 թ.

ԷԼԷԿՏՐՕ-ԲՈՒԺԱԿԱՆ
ԿԱԲԻՆԷՏ
Բժիշկ Միքայել Գեղեվանովի
Ջղային հիւանդների ընդունելութիւնը
Առաւօտեան ժամի 12-ից մինչև 1-ը
Երեկոյեան ժամի 6-ից—7-ը
Կորգանովսկայա փող. № 20 Վերայում։ Սեփական տ., տելեֆոն № 791։ (ա. օ.) 14—150

ԲԺՇԿԱՊԵՏ
Բ. Նաւասարդեան
Վերադարձաւ և ստանձնելով իր «ԱՌԱՋԻՆ Մ. ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԸ», վերսկսեց բժշկական գործունէութիւնը։ 8—20

Պահանջեցէք ամեն տեղ «ՕԴՕԲՐԻՆ»
Միայն Միխաիլ Լեբեդևի
«Этикетъ утвержденъ прав.» մակագրութիւնով

Գլխաւոր պահեստատեղին գեղագործական ապրանքների վաճառման Կովկասեան ընկերութեան մէջ—Թիֆլիս, Բագու, Բաթում։
10, 20, 30, 30—36

Գուտտենբերգ
գրավաճառանոցը յայտնում է ի գիտութիւն վերաբացւող հայ. դպրոցների, որ ընդունում է ամեն տեսակ դասական եւ բրբեռցանութեան գրքերի պատուէրներ, որ կատարում է ամենայն ճշդութեամբ։ Նոյն տեղը վաճառվում են

Ղ. Աղայեանի աշխատութիւնից՝ Մայրենի լեզու ա. տարի	— 20
» » բ. »	— 30
» » գ. »	— 70
Յ. Արաքաջեանի աշխատութիւնից՝ Մայրենի լեզու ա. տարի	—25
» » բ. »	—30
» » գ. »	—40
Քերականութիւն	—25

Գումարով գնողներին զեղչ։ Դիմել՝ Тифлисъ, Книжный магазинъ «Гуттенбергъ», Г. И. Галустянцу. 2—2